

Trvání věcné příslušnosti (v řízení o insolvenční odpůrcí žalobě)*

Duration of Subject Matter Jurisdiction (in the Proceeding of an Insolvency Claim for Avoidance)

Ivan Tvrdlík**

Abstrakt

Autor v článku kriticky útočí na ustálenou judikaturu Nejvyššího soudu, podle které se může věcně příslušný soud, jehož příslušnost byla bezpochyby dána v okamžiku zahájení řízení, stát v jeho průběhu věcně nepříslušným v důsledku pouhopouhé změny právního posouzení věci. Na příkladech německé, švýcarské a rakouské právní nauky, úpravy a praxe ukazuje, že zásada trvání příslušnosti, která u nás platí na základě druhé věty § 11 odst. 1 občanského soudního řádu, naopak takovému postupu zabráňuje. Pro určení věcné (a místní) příslušnosti jsou totiž až do skončení řízení rozhodné pouze ty okolnosti, které zde byly v době jeho zahájení. Je-li soud na základě hodnoty nebo právní povahy předmětu sporu věcně příslušný k projednání a rozhodnutí určité věci na začátku řízení, nemůže se jeho příslušnost změnit jen z důvodu změny právního posouzení věci soudem po provedeném dokazování. Příslušnost soudu se odvíjí výlučně jen od žalobního návrhu a žalobních skutkových tvrzení, příp. hmotněprávního posouzení žalobních tvrzení (nikoli od zjištěného skutkového stavu). Odpověď na otázku, který soud je (věcně) příslušný k projednání a rozhodnutí věci, totiž musí být patrná již od počátku řízení a nemůže se zásadně v jeho průběhu měnit. Tomu brání hlavně princip procesní ekonomie, argumenty s ním spojené a procesní vymezení předmětu sporu, jednodušeji řečeno: zásada trvání příslušnosti.

Klíčová slova

Věcná příslušnost soudu; zásada trvání příslušnosti; insolvenční odpůrcí žaloba; předmět sporu; procesní nárok.

Abstract

In the article, the author critically attacks the established practice of the Supreme Court, according to which a court with subject matter jurisdiction, whose jurisdiction was undoubtedly given at the time of the beginning of the proceeding, may become jurisdictionally incompetent in the course of the proceeding as a result of a mere change in the legal assessment of the case. The examples of German, Swiss and Austrian legal doctrine, regulation and practice show that the principle of the duration of jurisdiction, which applies in the Czech Republic on the basis of the second sentence of Article 11(1) of the Civil Procedure Code, prevents such a result. All the way to the end

* Za velice kritické připomínky k tomu textu náleží autorovo poděkování doc. JUDr. Petru Lavickému, Ph.D., a dvěma anonymním recenzentům.

** JUDr. Ivan Tvrdlík, doktorand, Katedra civilního práva procesního, Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Brno / Ph.D. student, Department of Civil Procedure, Faculty of Law, Masaryk University, Brno, Czech Republic / E-mail: ivantvrdlik@seznam.cz / ORCID: 0009-0004-0226-2036

of the proceeding, only those circumstances which existed at the time of its initiation are decisive for the determination of subject matter (and local) jurisdiction. If the court has at the beginning of the proceeding, on the basis of the value or the legal nature of the matter in dispute, subject matter jurisdiction to hear and determine a particular case, its jurisdiction cannot be changed merely because the court's legal assessment of the case has changed after the completion of the examination of the evidence. The jurisdiction of the court is based purely on the pleading and the pleaded facts or the substantive assessment of the pleaded facts (i. e. not on the established facts). The answer to the question which court has (subject matter) jurisdiction to hear and determine a case must be apparent from the outset of the proceeding and cannot, in principle, change during its course. This is mainly the result of the principle of procedural economy, the arguments connected with it and the procedural definition of the matter in dispute, or, to put it more simply, the principle of the duration of jurisdiction.

Keywords

Subject Matter Jurisdiction of the Court; the Principle of Duration of Jurisdiction; Insolvency Claim for Avoidance; Matter in Dispute; Procedural Claim.

Úvod

Nejvyšší soud vydal v nedávné době rozsudek, kterým opětovně popřel platnost základního civilněprocesního pravidla o trvání příslušnosti soudu, u něhož bylo řízení zahájeno (*perpetuatio fori*). To by samo o sobě nemohlo nikoho překvapit, neboť neznalost teoretických základů civilního procesu se v rozhodovací praxi Nejvyššího soudu projevuje s nemilosrdnou pravidelností.¹ V tomto případě se ale dovolacímu soudu překvapivě postavil Vrchní soud v Praze, který se s právními závěry vyjádřenými v rozsudku neztotožnil a ve skutkově obdobném sporu rozhodl na základě odlišných právních úvah. A to už by nás překvapit mohlo, protože české nižší soudy se často řídí i zjevně nepřesvědčivou judikaturou Nejvyššího soudu.² Postup Vrchního soudu v Praze je tudíž třeba ocenit. Pravým důvodem k sepsání tohoto článku ale bylo až nedávno proběhlé školení insolvenčních soudců, na kterém předseda insolvenčního senátu Nejvyššího soudu bránil problematický rozsudek s tím, že jej považuje za věcně bezvadný. Při bližším zkoumání je přitom patrné, že v rozsudku obsažené právní závěry nemohou obstát nejen z hlediska teorie či zásad civilního procesu,

¹ Srov. např. LAVICKÝ, P. Exekuce na základě věcně nesprávného exekučního titulu. *Soudní rozhledy*. C. H. Beck, 2021, roč. 27, č. 6, s. 186–193; PULKRÁBEK, Z. O dokazování negativních skutečností v civilním soudním řízení (a o některých zásadách zjišťování skutkového stavu vůbec). *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2013, roč. 21, č. 17, s. 573–580; nebo PULKRÁBEK, Z. Znovu a trochu jinak o dokazování negativních skutečností. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2018, roč. 26, č. 1, s. 17–20.

² Se současnou rozhodovací praxí srov. PODRAZIL, Š. Věcný přezkum exekučních titulů v judikatuře Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2022, roč. 30, č. 10, s. 359–366; LAVICKÝ, P. Právní moc rozsudku na plnění a následná určovací žaloba. In: DOBROVOLNÁ, E., HAVLÍK, D., KRÁLÍK, M. (eds.). *Pocta Jiřímu Spáčilovi*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 195–216; DVOŘÁK, B. Jsou úroky z prodlení opětující se dávkou ve smyslu § 154 odst. 2 OSŘ? *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2009, roč. 17, č. 9, s. 323–326. DOI: <https://doi.org/10.1080/10705420903118443>; nebo DOBROVOLNÁ, E., KOLÁŘ, D. Zákaz reformace in peius v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2023, roč. 31, č. 22, s. 775–779.

ale rovněž z hlediska platné procesněprávní úpravy, a je proto nutné, aby je domácí procesualistika jednoznačně a výslovně odmítla.

Následující výklad se bude zabývat jednak trváním (věcné) příslušnosti v řízení o žalobě na určení neúčinnosti právního jednání insolvenčního dlužníka, jednak otázkami, jež jsou s tímto tématem nerozlučně spjaty. Tedy především tím, jak zní (nebo jak by správně měl znít) petit odpůřci žaloby, jaký smysl a účel má úprava věcné příslušnosti jako procesní podmínky na straně soudu, či konečně, jak s tím souvisí předmět sporu a povinnost vymezit jej již v žalobě jako prvním procesním úkonu sporného řízení. Tyto části vymezují obsahovou stránku předkládaného textu. Z hlediska metodologického pak platí – jak správně v úvodu své disertace uvádí *Bohumil Dvořák* –, že výzkum zkoumaného předmětu, jenž byl definován výše, se nemůže omezit jen na pouhý rozbor platné procesněprávní úpravy, ale musí vycházet z teoretické koncepce, která respektuje vnitřní funkční vazby zkoumaného předmětu k dalším institutům a zásadám civilního procesu. Jedině taková koncepce totiž umožní kritické zhodnocení stávající procesněprávní úpravy a současně poskytne vodítko k vyřešení sporných otázek právní (především soudní, tedy rozhodovací) praxe.³ Jednodušeji řečeno, článek poskytuje příležitost zamyslet se nad shora uvedenými tématy nejen z pozitivněprávního nebo soudně-praktického pohledu, nýbrž zejména z jednotícího pohledu teorie a zásad civilního procesu (civilního práva procesního), který bohužel čeští soudci často ignorují, nebo nechápou.⁴

Nelze zároveň přehlédnout, že jedním z mnoha důvodů, proč Nejvyšší soud otázku trvání věcné příslušnosti v řízení o insolvenční odpůřci žalobě nesprávně posoudil, je skutečnost, že se naše právní nauka dosud jejímu (vyřešení docela úspěšně vyhýbala, což je vzhledem k počtu publikací k insolvenčnímu zákonu a občanskému soudnímu řádu minimálně zarážející. Na druhou stranu je tato skutečnost snad i důvodem, proč lze následující text pokládat za potřebný – byť z určitého pohledu je nepochybně všechno jedno.

1 Popření zásady perpetuatio fori Nejvyšším soudem

Insolvenční správce se ve věci vedené u Nejvyššího soudu pod sp. zn. 29 ICdo 21/2020 domáhal určení, že právní jednání dlužníka – převod peněžních prostředků v celkové výši 1 496 000 Kč na žalovaného – je vůči věřitelům dlužníka neúčinné. Rovněž požadoval, aby soud žalovanému uložil povinnost vydat do majetkové podstaty dlužníka veškeré obdržené plnění. Krajský soud jako soud prvního stupně ovšem žalobu co do obou bodů závěrečného žalobního návrhu zamítl. Odvolací soud potom jeho rozhodnutí potvrdil, protože dospěl k závěru, že dlužník žalovanému plnil bez jakéhokoli právního důvodu, a zjištěný skutkový stav tak nebylo možné podřadit pod skutkovou podstatu žádné normy upravující v insolvenčním zákoně odporovatelnost právního jednání. Jinak řečeno, ze skutečností, jež byly v řízení zjištěny, neplynul podle odvolacího soudu žádný právní důvod, na jehož základě by byl dlužník povinen žalovanému plnit.

³ DVORÁK, B. *Právní moc civilních soudních rozhodnutí. Procesní studie*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 2–3.

⁴ Srov. TVRDLÍK, I. (Ne)sporná řízení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2023, roč. 31, č. 1, s. 17–23.

Věc se následně dostala před Nejvyšší soud, jenž dovolání žalobce odmítl v části, ve které soudy zamítly návrh na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání. Ve zbývající části ale oba napadené rozsudky zrušil a věc postoupil k projednání a rozhodnutí okresnímu soudu, jenž ve věci původně v prvním stupni nerozhodoval.⁵ Dovolací soud vcelku správně zhodnotil, že oba nižší soudy měly nárok správce na vydání obdrženého plnění posoudit podle právních norem upravujících povinnost vydat bezdůvodné obohacení, a ne žalobu v této části bez dalšího zamítnout. Pokud by ale kdokoli v odůvodnění hledal argumentaci, proč byla věc poté postoupena jinému věcně příslušnému soudu, dost pravděpodobně by hledal dodnes. Nepříslušnost insolvenčního soudu je odůvodněna jenom odkazem na několik ustanovení občanského soudního řádu a dvě předchozí rozhodnutí Nejvyššího soudu, chybí ovšem jakýkoli výklad relevantní právní úpravy a co hůř, chybí její – z hlediska řešené otázky – nejdůležitější část.

Rozsudek Nejvyššího soudu vlastně vychází z jediné myšlenky, a to, že žalobcem uplatněný nárok na zaplacení peněžité částky je třeba z hlediska hmotného práva posoudit jako nárok na vydání bezdůvodného obohacení, přičemž věcná příslušnost k projednání a rozhodnutí věci, v níž insolvenční správce požaduje vydání peněžité částky ve výši 1 496 000 Kč ve prospěch dlužníkovy majetkové podstaty z důvodu bezdůvodného obohacení, není stanovena zvláštní úpravou insolvenčního zákona, ale v občanském soudním řádu upravenými obecnými pravidly „určování věcné příslušnosti, neboť nejde o incidenční spor“.⁶ K projednání a rozhodnutí zbývajících předmětů řízení je proto podle Nejvyššího soudu věcně příslušný okresní, nikoli krajský (insolvenční) soud. A to je vše. Zde odůvodnění rozsudku bohužel končí. Žádné lepší (či vlastně jakékoli) argumenty nejvyšší orgán civilního soudnictví nepředložil.

Nepřesvědčivost shora předestřených závěrů vyplývá již ze skutečnosti, že se Nejvyšší soud v rozsudku nijak nevypořádal se zásadou trvání příslušnosti toho soudu, u něhož bylo řízení zahájeno. Druhá věta § 11 odst. 1 občanského soudního řádu, která toto pravidlo výslovně vyjadřuje v platném procesněprávním předpisu, není v rozsudku vůbec zmíněna, a ani rozhodnutí, na něž Nejvyšší soud odkázal, se zásadou *perpetuatio fori* nikterak nezabývají.⁷ Rozsudek vlastně k otázce věcné příslušnosti přistupuje, jako kdyby byla posuzována na počátku řízení, jako kdyby snad nebylo podstatné, že věcná příslušnost krajského soudu byla od začátku řízení založena návrhem insolvenčního správce na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání, který byl soudy zamítnut, ale až po provedeném dokazování. Z odůvodnění rozsudku proto není zřejmé, jestli se Nejvyšší soud zásadou trvání příslušnosti nezabýval proto, že ji pro rozhodnutí nepovažoval za relevantní, anebo proto,

⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2021, sp. zn. 29 ICdo 21/2020.

⁶ Ibid.

⁷ Závěr o věcné příslušnosti okresního soudu odůvodňuje rozsudek odkazem na usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 2. 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009, a rozsudek téhož soudu ze dne 28. 2. 2018, sp. zn. 29 ICdo 19/2016. Obě rozhodnutí ale ohledně věcné příslušnosti obsahují naprosto shodnou argumentaci jako sporný rozsudek, tedy argumentaci postavenou jen na (některých) ustanoveních zákona. Poznamenejme přitom, že ani v těchto rozhodnutích nepřistoupil Nejvyšší soud k jakémukoli výkladu právní úpravy a nepracoval ani s příslušnou domácí (tím spíše zahraniční) literaturou, která by se – alespoň obecně – zabývala trváním příslušnosti.

že o ní neví. To nakonec není podstatné.⁸ Rozhodnutí zásadu *perpetuatio fori* jednoznačně popírá, jen se – bohužel, bohudík – nedozvíme, z jakého důvodu tak činí.⁹

Mohlo by se přitom zdát, že existuje novější rozhodnutí Nejvyššího soudu, které pochybný rozsudek alespoň nepřímou popírá; opak je nicméně pravdou. Ve věci vedené pod sp. zn. 29 ICdo 16/2020 odmítl Nejvyšší soud dovolání, kterým se insolvenční správce domáhal změny nebo zrušení rozsudku, jímž byla zamítnuta jeho žaloba na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání, avšak žalovanému přesto uložena povinnost vydat do majetkové podstaty dlužníka částku ve výši 2 770 900 Kč z důvodu bezdůvodného obohacení. Insolvenční správce v dovolání (mimo jiné) namítal, že insolvenční soud nebyl k projednání a rozhodnutí nároku na plnění z důvodu bezdůvodného obohacení věcně příslušný, protože o takovém nároku má dle občanského soudního řádu rozhodovat okresní, a ne krajský soud. Nejvyšší soud se ovšem námitkou věcné nepřislušnosti krajského soudu nemohl zabývat, protože správce v dovolání neuplatnil žádný způsobilý dovolací důvod a dovolání tak nebylo přípustné. Popření pochybných závěrů sporného rozsudku pak nelze spatřovat ani v té části usnesení, ve které se výslovně uvádí, že posoudí-li insolvenční soud „*zjištěný skutkový stav právně odlišně, např. typicky tak, že poskytnuté peněžité plnění vyhodnotí jako bezdůvodné obohacení žalovaného pro absenci právního důvodu, nic mu nebrání žalovaného zavázat k povinnosti zaplatit peněžité plnění do majetkové podstaty*“.¹⁰ Úplně totožnou pasáž totiž obsahuje také sporný rozsudek, ve kterém tedy Nejvyšší soud nejprve uvádí, že insolvenčnímu soudu nic nebrání uložit žalovanému povinnost vydat obdržené plnění do dlužníkovy majetkové podstaty, aby následně (jen o několik odstavců dál) tvrdil, že mu v tom vlastně brání nedostatek věcné příslušnosti. Bylo by možné si povzdechnout, že Nejvyšší soud vlastně v rozsudku zastává stanovisko, které zároveň vyvrací.¹¹ My však díky tomu můžeme bezpečně zhodnotit, že pozdější usnesení sporný rozsudek v žádném případě nepopírá.

2 Odpor Vrchního soudu v Praze

To nás ale nemusí příliš mrzet, protože závěry sporného rozsudku Nejvyššího soudu výslovně odmítl alespoň Vrchní soud v Praze. Ve věci vedené pod sp. zn. 101 VSPH 449/2023 se insolvenční správce domáhal jednak určení, že právní jednání dlužníka – převod peněžních prostředků v celkové výši 3 630 181 Kč na žalovaného – je vůči věřitelům dlužníka neúčinné, jednak uložení povinnosti žalovanému vydat ušlé plnění do dlužníkovy

⁸ Srov. MARX, K. *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie. Erster Band. Buch I: Der Produktionsprozess des Kapitals*. 4. revidované vyd. Hamburg: Otto Meissner, 1890, s. 40: „*Sie wissen das nicht, aber sie thun es.*“

⁹ Pro úplnost je potřeba doplnit, že se žalobce proti rozsudku Nejvyššího soudu bránil ústavní stížností, která byla ovšem odmítnuta z důvodu, že žalobce nevyčerpal všechny procesní prostředky, jež mu právní řád poskytuje k ochraně jeho práv, protože řízení před obecními soudy v rozsahu kasačního zásahu stále probíhá. Viz usnesení Ústavního soudu ze dne 19. 8. 2021, sp. zn. II. ÚS 1958/21.

¹⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 1. 2022, sp. zn. 29 ICdo 16/2020.

¹¹ SVĚRÁK, Z. Akt. In: CIMRMAN, J., SMOLJAK, L., SVĚRÁK, Z. *Hry a semináře: Úplné vydání*. 1. vyd. Praha, Litomyšl: Paseka, 2009, s. 32. Autor článku si je vědom, že se zde dopouští pokrytectví, neboť mezi právníky tolik oblíbené parafráze a citace Cimrmána podrobil v jednom ze svých předchozích textů značné kritice (srov. TVRDÍK, 2023, op. cit., s. 17), ale to je život.

majetkové podstaty. Spor se od předchozích dvou lišil tím, že insolvenční soud, u kterého byla žaloba podána, předložil věc krátce po zahájení řízení svému nadřízenému vrchnímu soudu k rozhodnutí o věcné příslušnosti, protože se domníval, že ačkoli je žaloba označena jako odpůřčí, předmětem řízení je ve skutečnosti „*bezduvodné obohacení, jehož vydání se insolvenční správce domáhá do majetkové podstaty dlužníka*“. Dlužník totiž podle názoru soudu neměl k provedení napadených plateb žádný právní důvod. Není přitom bez zajímavosti, že obě sporné strany se k předložení věci vyjádřily kriticky, když např. žalovaný připomněl, že při rozhodování o věcné příslušnosti je třeba vycházet jen ze skutkových tvrzení vylíčených v žalobě a z žalobního návrhu (petitu), nikoli z právního posouzení věci soudem či žalobcem v podané žalobě.¹²

Vrchní soud došel k závěru, že k projednání a rozhodnutí předloženého sporu je věcně příslušný krajský soud, protože z žaloby vyplývá, že insolvenční správce požaduje jednak vyslovení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání, jednak vydání plnění, jež měl žalovaný nabýt neúčinným právním jednáním, do dlužníkovy majetkové podstaty. Není tedy pochyb o tom, že se jedná o odpůřčí žalobu, k jejímuž projednání a rozhodnutí jsou podle insolvenčního zákona věcně příslušné insolvenční, tj. krajské, a nikoli okresní soudy. Skutečnost, že v průběhu řízení může vyjít najevo, že plnění uplatněné žalobou ve skutečnosti nemá charakter plnění z odporovatelného právního jednání, je pro stanovení věcné příslušnosti bez významu; opačný závěr by „*odporoval zásadě perpetuatio fori*“.¹³ Ke spornému rozsudku Nejvyššího soudu, na nějž ve své předkládací zprávě odkázal insolvenční soud, pak jen uvedl, že tento nerespektuje zásadu trvání příslušnosti, a proto se jeho závěry není nutné řídit – Vrchní soud v Praze se s nimi „*nezotožňuje*“ a rozhoduje tak dlouhodobě.¹⁴

Takovému řešení nelze příliš vytknout a považuji je za správné, celá věc je ovšem výrazně složitější. Na základě výše uvedeného bychom mohli shrnout, že problém má v podstatě jen dvě možná řešení. Buď je k projednání a rozhodnutí nároku správce, aby žalovaný do dlužníkovy majetkové podstaty vydal veškeré obdržené plnění, věcně příslušný insolvenční soud i poté, co byl zamítnut návrh na prohlášení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání. Anebo je třeba (po právní moci zamítavého výroku o takovém návrhu) předložit zbylý předmět řízení nadřízenému vrchnímu soudu z důvodu, že k projednání a rozhodnutí nároku správce na vydání plnění, které žalovaný nabyl od insolvenčního dlužníka typicky kupříkladu neplatným právním jednáním, je věcně příslušný obecný soud žalovaného, tj. soud okresní, nikoli insolvenční, protože nejde o incidenční spor. Popsaný poměr dvou možných řešení je přitom jednoduchým vztahem dvou vzájemných protikladů, tedy elementární binární opozicí,¹⁵

¹² Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 7. 8. 2023, sp. zn. 101 VSPH 449/2023 (95 INS 8021/2022, 215 ICm 34/2023).

¹³ Ibid.

¹⁴ Srov. „právní větu“ usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 14. 12. 2021, sp. zn. 101 VSPH 891/2021: „*Věcná příslušnost krajských soudů jako soudů insolvenčních je v řízení o vydání peněžitého plnění do majetkové podstaty dlužníka dána i tehdy, ukáže-li se v průběhu řízení, v němž se insolvenční správce domáhá neúčinnosti právního úkonu (právního jednání) a současně vydání peněžitého plnění ve smyslu § 239 odst. 4 IZ, že toto peněžité plnění povahu plnění z neúčinného právního úkonu (právního jednání) nemá.*“ Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/vrchni-soud-v-praze>

¹⁵ K tomu blíže MÜLLER, R. Dva základní analytické koncepty strukturalistického myšlení. *Svět literatury*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2015, roč. 25, č. 51, s. 146–147 a násl.

která však i v rámci strukturalismu (Pražské školy) byla vždy jen základem, na němž bylo nutné dále stavět, tedy hledat další vazby a tím se dobrat celku.

Pokud z toho vyjdeme, můžeme si už při jen letmém pohledu do zahraničí povšimnout, že naše právní úprava insolvenční odporovatelnosti se v leccěms odlišuje od úpravy německé či rakouské. Zřetelný rozdíl je ale také v tom, jak je v těchto státech tradičně v praxi formulován petit – insolvenční – odpůrčí žaloby. Zatímco u nás žaluje insolvenční správce vždy primárně na prohlášení neúčinnosti právního jednání insolvenčního dlužníka, přičemž požadavek na plnění k tomuto návrhu může, ale nemusí připojit, ve zmiňovaných zemích se zdá být praxe buď přesně opačná, anebo založená pouze na požadavku na plnění, v každém případě však rozdílná od našeho pojetí. Vzhledem k tomu, že právě v množství a formulaci žalobních petitů insolvenční odpůrčí žaloby spočívá jedna z nejdůležitějších otázek celého probíraného problému, bude nutné se právě rozdílností právní úpravy, nauky a praxe insolvenční odporovatelnosti u nás a v zahraničí zabývat jako první.

3 Insolvenční odporovatelnost (Insolvenzanfechtung)

Dlužník, který se ocitne v náročné finanční situaci, se často se svým majetkem pokouší nakládat tak, aby buď zcela vyloučil, anebo alespoň významně ztížil možnost věřitele uspokojit z něj svou pohledávku. Běžně se tak děje různými převody nebo zatíženími majetku dlužníka čili právními jednáními vedoucími ke zmenšení masy majetku, jímž dlužník ručí za splnění svých dluhů.¹⁶ Věřitel nicméně není proti takovému postupu bezbranný. Právní řád ochraňuje jeho zájmy tím, že mu přiznává tzv. odpůrčí subjektivní právo, tedy vymahatelné právní postavení,¹⁷ které spočívá zejména v možnosti věřitele uspokojit se z toho, co zkracujícím právním jednáním ušlo z dlužníkovy majetku, či alespoň v právu na odpovídající peněžitou náhradu.¹⁸ Z tohoto pohledu lze říci, že zákonná úprava odporovatelnosti podstatně omezuje dlužníkovu soukromoprávní autonomii, přičemž tak činí za účelem ochrany zájmů jeho věřitelů.¹⁹

Český právní řád upravuje soukromoprávní vztahy mezi věřitelem, dlužníkem a osobou, která ze zkracujícího jednání získala prospěch, za prvé obecně v občanském zákoníku

¹⁶ DVORÁK, B. Komentář k § 589. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský zákoník I. Obecná část (§ 1–654). Komentář*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2022, marg. 6.

¹⁷ K vymezení subjektivního práva jako vymahatelného právního postavení, jež jednotlivci plyne z právních norem – na místo tradiční socialistické definice, kterou používá většina domácí nauky a která subjektivní právo vymezuje jako míru možného chování jednotlivce – srov. TVRDÍK, I. Dědičné zlo právních skutečností. *Právník*. Ústav státu a práva AV ČR, 2024, roč. 163, č. 5, s. 436; nebo TVRDÍK, I. Teorie absolutních a relativních soukromých subjektivních práv. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2023, roč. 31, č. 12, s. 419–420, a tam citované zdroje. Součástí soukromého subjektivního práva ale není veřejné subjektivní právo žádat od státu soudní ochranu v případě, že je soukromé subjektivní právo porušeno či ohroženo – jak je bohužel nesprávně parafrázováno ve druhém z odkazovaných článků.

¹⁸ PULKRÁBEK, Z. Úvodní výklad k § 589 a násl. In: MELZER, F., TÉGL, P. a kol. *Občanský zákoník – velký komentář. Svazek III. § 419–654*. 1. vyd. Praha: Leges, 2014, marg. 38.

¹⁹ HUBER, M. Grundlagen der Anfechtung nach der Insolvenzordnung. In: GOTTWALD, P., HAAS, U. *Insolvenzrechts – Handbuch*. 6. nově přepracované vyd. München: C. H. Beck, 2020, marg. 2.

(*Anfechtung außerhalb des Insolvenzverfahrens*),²⁰ za druhé zvláště v insolvenčním zákonu, jenž obsahuje specifickou úpravu tzv. insolvenční odporovatelnosti (*Insolvenzanfechtung*). Ta se vždy od obecné odporovatelnosti odlišuje monopolem insolvenčního správce, který je v průběhu insolvenčního řízení jako jediný oprávněn – aktivně legitimován – odporovat právním jednáním insolvenčního dlužníka.²¹ Shodně podle § 239 odst. 1 insolvenčního zákona může právním jednáním dlužníka odporovat v insolvenčním řízení výhradně insolvenční správce, a to odpůřčí žalobou podanou proti osobám, jež mají povinnost vydat dlužníkovu plnění z neúčinných právních jednání do dlužníkovy majetkové podstaty. Názory na to, jak má taková odpůřčí žaloba konkrétně vypadat a jaký je vůbec obsah insolvenčního odpůřčího práva – odpůřčího nároku (*Anfechtungsanspruch*) –, se ale v právní nauce a praxi značně různí, a to nejen u nás, ale též v zahraničí. Ostatně už *Václav Hora* uváděl, že povaha odpůřčího subjektivního práva je v právní nauce předmětem sporu,²² a *Josef Pužman* tvrdil, že žalobní petit dělal vždy „největší potíže právě při žalobách odpůřčích“.²³

Rakouská a německá civilistika vytvořila v průběhu let tři hlavní teorie o právní povaze odpůřčího oprávnění. Dle nejstarší věcně-právní teorie (*dingliche Theorie*) je právní jednání, které zkracuje věřitele, relativně neúčinné. Právním následkem uplatnění odpůřčího nároku je proto neúčinnost takového jednání vůči všem přihlášeným věřitelům.²⁴ Ti se kvůli tomu mohou uspokojit z majetkových hodnot, jež zkracujícím právním jednáním ušly z dlužníkovy majetkové podstaty. Jinými slovy, ve vztahu k přihlášeným věřitelům zůstává vlastníkem ušlého majetku i nadále insolvenční dlužník, přičemž právě v tom má spočívat věcněprávní účinek odpůřčího práva.²⁵ Námitka proti takové konstrukci je zjevná: vlastnické právo, jako právo absolutní, působí zásadně proti všem; ušlá věc proto nemůže mít dva vlastníky – jednoho ve vztahu k věřitelům a jiného ve vztahu ke všem ostatním. Smyslem odpůřčího nároku je jen to, aby ušlá věc nadále sloužila k uspokojení věřitelů, a ne vytvoření dvojího vlastnictví věci.²⁶ Nelze se proto divit, jak uvádí *Michael Huber*, že „čistá“ věcně-právní teorie je dnes všeobecně odmítána a nemá prakticky žádné zastánce.²⁷ To nicméně nezabránilo českému zákonodárci, aby právě na ní založil právní úpravu obecného odpůřčího práva v „moderním“ občanském zákoníku z roku 2012.²⁸

²⁰ Zatímco v Německu je obecné odpůřčí právo upraveno především v samostatném odpůřčím zákonu (*Anfechtungsgesetz*), v Rakousku byl odpůřčí řád (*Anfechtungsordnung*) s účinností od 1. 7. 2021 začleněn do exekučního řádu (*Exekutionsordnung*). Obsahově však nedošlo k žádné změně. K tomu blíže MARKOWETZ, K. *Exekutionsrecht*. 3. vyd. Wien: Verlag Österreich, 2022, s. 438.

²¹ KODEK, G. E. *Insolvenzrecht*. 2. přepracované vyd. Wien: Facultas, 2022, s. 120.

²² HORA, V. *Řády konkursní, vyrovnávací a odpůřčí*. 1. vyd. Praha: Československý kompas, 1931, s. 89.

²³ PUŽMAN, J. *Žaloby a žalobní petity*. 1. vyd. Praha: Právníké knihkupectví a nakladatelství, 1933, s. 183.

²⁴ FOERSTE, U. *Insolvenzrecht*. 8. přepracované a rozšířené vyd. München: C. H. Beck, 2022, s. 192. DOI: <https://doi.org/10.17104/9783406779824>

²⁵ HUBER, M. Rechtsfolgen der Anfechtung. In: GOTTWALD, HAAS, 2020, op. cit., marg. 1.

²⁶ PULKRÁBEK, Z. Obsah odpůřčího nároku podle občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*. ČAK, 2019, roč. 2019, č. 4, s. 42.

²⁷ HUBER, M. Rechtsfolgen der Anfechtung. In: GOTTWALD, HAAS, 2020, op. cit., marg. 6.

²⁸ Srov. PULKRÁBEK, 2019, op. cit., s. 42.

Dle závazkové teorie (*schuldrechtliche Theorie*) je právní jednání, které zkracuje věřitele, nejen platné, ale i účinné. Osobě, která ze zkracujícího jednání získala prospěch, ovšem uplatněním odpůřčího nároku vzniká povinnost vydat do dlužníkovy majetkové podstaty to, co z ní tímto jednáním ušlo.²⁹ Samotný odpůřčí nárok pak vzniká už v okamžiku uskutečnění zkracujícího jednání (a to s odkládací podmínkou jeho uplatnění); podle některých názorů však až okamžikem zahájení insolvenčního řízení.³⁰ Jeho obsahem je každopádně čistě obligatorní právo na vydání toho, co by – pokud by nedošlo ke zkracujícímu jednání – náleželo do majetkové podstaty dlužníka. Převážně ze závazkové teorie v současnosti vychází německá insolvenční literatura a judikatura,³¹ byť některá rozhodnutí hlavně německého nejvyššího spolkového soudu se v posledních letech přiklání k teorii ručební. Důvodem je, že závazková teorie selhává např. v situacích, kdy je v úpadku nejen insolvenční dlužník, ale též osoba, která z jeho zkracujícího jednání získala prospěch – v takovém případě je totiž obligatorní odpůřčí nárok jen další nezajištěnou a poměrně uspokojovanou pohledávkou k přihlášení do insolvenčního řízení odpůřce.³²

A konečně: Dle odpovědnostní (event. ručební) teorie (*haftungsrechtliche Theorie*) zkracujícím právním jednáním dochází ke zmenšení masy majetku, jímž dlužník odpovídá (ručí) za splnění svých dluhů. Uplatnění odpůřčího nároku z tohoto důvodu nesměruje proti věcněprávním či obligatorním účinkům zkracujícího právního jednání, ale proti zmenšení masy majetku, jímž dlužník ručí za své dluhy. Odpůřčí nárok tedy nenapadá ani tak samotné zkracující právní jednání, jako jeho následek, jímž je zkrácení věřitelů insolvenčního dlužníka, přičemž účelem je obnovení tzv. ručební (insolvenční) masy.³³ Jde tak, jak píše *Anežka Janoušková*, o ručebněprávní neúčinnost (*haftungsrechtliche Unwirksamkeit*) z pohledu majetkové podstaty. Zkracující jednání je neúčinné jenom ve vztahu k majetkové podstatě a na ušlý majetek se pohlíží, jako kdyby nebyl nikdy zcizen.³⁴ Konstrukci odpovědnostní teorie si lze představit jako svého druhu mezistupeň mezi teorií věcněprávní a závazkovou. Zkracující právní jednání podle ní má věcněprávní účinky – odpůřce tedy je vlastníkem ušlé věci –, avšak věřitelé dlužníka jsou i přesto oprávněni se z ní uspokojit (insolvenční správce má právo na její zpeněžení).³⁵ Je nicméně pravda, že z praktického pohledu – minimálně v kontextu insolvenčního práva – není mezi odpovědnostní a závazkovou teorií příliš velký rozdíl; odpůřčí nárok směřuje v obou případech primárně na vydání ušlého majetku zpět do dlužníkovy

²⁹ FOERSTE, 2022, op. cit., s. 192.

³⁰ Srov. HUBER, M. Rechtsfolgen der Anfechtung. In: GOTTWALD, HAAS, 2020, op. cit., marg. 2, a dále také tam citované zdroje.

³¹ Z judikatury německého nejvyššího spolkového soudu (*Bundesgerichtshof*) viz např. rozsudek ze dne 13. 7. 1995, sp. zn. IX ZR 81/94, nebo rozsudek ze dne 11. 1. 1990, sp. zn. IX ZR 27/89. Z literatury viz již shora citované německé publikace.

³² K tomu blíže KIRCHHOF, P., FREUDENBERG, N. Vorbemerkungen vor § 129 bis 147. In: STÜRNER, R., EIDENMÜLLER, H., SCHOPPEMEYER, H. (eds.). *Münchener Kommentar zur Insolvenzordnung. Band 2. § 80–216 InsO*. 4. vyd. München: C. H. Beck, 2019, marg. 17, a tam citovaná rozhodnutí [za všechny viz např. rozsudek *Bundesgerichtshof* (BGH) ze dne 27. 4. 2017, sp. zn. IX ZR 198/16]. Z naší právní literatury pak JANOUŠKOVÁ, A. *Relativní neúčinnost právních jednání ve světle komparace*. Rigorózní práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2018, s. 43–44.

³³ PULKRÁBEK, 2019, op. cit., s. 42; obdobně KIRCHHOF, FREUDENBERG, 2019, op. cit., marg. 18–19.

³⁴ JANOUŠKOVÁ, 2018, op. cit., s. 43.

³⁵ FOERSTE, 2022, op. cit., s. 193.

majetkové podstaty.³⁶ Odpovědnostní teorie ovšem poskytuje insolvenčním věřitelům výhodnější postavení v případech, v nichž je zjištěn nejen úpadek dlužníka, ale též úpadek odpůrce. Odpůrce totiž v jejím rámci nemá obligační povinnost vydat do dlužnickovy majetkové podstaty, co z ní zkracujícím jednáním ušlo, ale namísto toho je vůči majetkové podstatě neúčinné už samotné zmenšení insolvenční masy. Insolvenčnímu správci z tohoto důvodu postačí, aby podal vylučovací žalobu, a zcela se tím vyhne poměrnému uspokojování závazkového odpůřčího nároku v insolvenčním řízení odpůrce.³⁷ Právě tato nesporná výhoda je potom – jak bylo naznačeno již shora – hlavním důvodem, proč německé soudy v posledních letech opatrně opouští teorii závazkovou a stále častěji se přiklání k teorii odpovědnostní, resp. připouští účelovou kombinaci obou.³⁸

4 Petit insolvenční odpůřčí žaloby

Z provedeného náčrtu teorií odpůřčího práva ale nelze vycházet bez dalšího. Při určení, jak má v incidenčním sporu o určení neúčinnosti právního jednání dlužníka vypadat petit odpůřčí žaloby, se totiž nelze řídit nějakým subjektivním – byť třeba řádně vyargumentovaným – názorem na to, která z popsaných teorií je nejvhodnější, nýbrž je nutné vycházet z platné právní úpravy. Shodně ostatně postupuje též zahraniční právní nauka a praxe.

Německý příklon k závazkové teorii vychází z jednoznačného znění § 143 odst. 1 německého insolvenčního řádu, dle kterého musí být to, co bylo prodáno, darováno či čeho se dlužník vzdal v důsledku odporovatelného jednání, vráceno do dlužnickovy majetkové podstaty. Z toho se běžně dovozuje, že insolvenční odpůřčí žaloba je zásadně žalobou na plnění (*Leistungsklage*), a to zejména v těch případech, v nichž se správce domáhá vydání konkrétní peněžitě částky do majetkové podstaty.³⁹ Odporovatelnost právního jednání si přitom soud posoudí jako předběžnou otázku.⁴⁰ Výjimečně je však možné uvažovat také o žalobě určovací (*Feststellungsklage*), jestliže rozhodnutí o ní povede ke konečnému vyřešení právního sporu, tj. lze-li např. očekávat, že žalovaný zaplatí.⁴¹

Rakouský přístup je odlišný. Dle § 27 rakouského insolvenčního řádu lze právní jednání, které se týká majetku dlužníka a které bylo učiněno před zahájením insolvenčního řízení, napadnout odpůřčí žalobou a prohlásit za neúčinné vůči insolvenčním věřitelům. Z toho vyplývá, že podstatou odpůřčího práva je neúčinnost právního jednání vůči insolvenčním věřitelům dlužníka. Jinými slovy: jde o relativní neúčinnost (*relative Unwirksamkeit*).⁴²

³⁶ Německá nauka proto shrnuje, že tyto teoretické konstrukční otázky jsou v praxi většinou irelevantní. Viz HUBER, M. Rechtsfolgen der Anfechtung. In: GOTTWALD, HAAS, 2020, op. cit., marg. 5.

³⁷ Srov. FOERSTE, 2022, op. cit., s. 193.

³⁸ Rakouská nauka naopak uzavírá, že odpůřčí právo má jen závazkovou povahu; odpůřčí nárok tedy bude (v případě úpadku odpůrce) vždy uspokojován toliko poměrně společně s ostatními pohledávkami přihlášenými za odpůrcem. Viz KODEK, 2022, op. cit., s. 119.

³⁹ HUBER, M. Die Geltendmachung der Anfechtung. In: GOTTWALD, HAAS, 2020, op. cit., marg. 30.

⁴⁰ KIRCHHOF, FREUDENBERG, 2019, op. cit., marg. 24.

⁴¹ HUBER, M. Die Geltendmachung der Anfechtung. In: GOTTWALD, HAAS, 2020, op. cit., marg. 30.

⁴² KODEK, 2022, op. cit., s. 115; shodně WIDHALM-BUDAK, K. *Anfechtungsrecht*. 2. vyd. Wien: Verlag Österreich, 2013, s. 18. DOI: <https://doi.org/10.33196/9783704670922>

Z doslovného znění citovaného ustanovení se pak zpravidla vyvozuje, že petit insolvenční odpůřčí žaloby zní vždy primárně na prohlášení právního jednání za neúčinné vůči věřitelům dlužníka (*den Gläubigern gegenüber für unwirksam erklärt*). To postačí, bude-li odporováno kupříkladu zřízení zástavního práva. V ostatních případech však bude nutné současně uplatnit i nárok na plnění.⁴³ Standardně proto bude insolvenční odpůřčí žaloba znít jednak na určení neúčinnosti dlužníkovy zkracujícího právního jednání, jednak na vydání ušlého majetku zpět do dlužníkovy majetkové podstaty (a není-li to možné, tak na zaplacení peněžité náhrady).⁴⁴ Judikaturní praxe rakouských soudů ale dlouhodobě připouští, aby insolvenční správce žaloval rovnou na plnění, přičemž soud si má v takové situaci posoudit neúčinnost právního jednání – tedy základ nároku – jako předběžnou otázku.⁴⁵

K obdobnému principu dospěla v minulosti také naše judikatura. Nejvyšší soud totiž ještě ve vztahu k zákonu o konkursu a vyrovnání rozhodl, že získal-li odpůrce z odporovatelného právního jednání dlužníka majetkový prospěch, může mít odpůřčí žaloba podobu toliko žaloby na plnění, jež bude směřovat k vydání poskytnutého peněžitého plnění (nebo odpovídající peněžité náhrady) do majetkové podstaty dlužníka. Posouzení případné neúčinnosti odporovatelného právního jednání přitom bude v těchto případech jen „řešením právní otázky toliko předběžné povahy“.⁴⁶ Ke zcela totožným závěrům dospěl dovolací soud i ve vztahu k § 235 odst. 2 insolvenčního zákona, podle něhož se neúčinnost dlužníkových právních jednání zakládá rozhodnutím insolvenčního soudu o žalobě insolvenčního správce, jíž bylo těmto jednáním odporováno.⁴⁷ Vzhledem k přetrvávající nejednotné rozhodovací praxi insolvenčních soudů⁴⁸ však nakonec zákonodárce přikročil k novele insolvenčního zákona, která za první větu § 239 odst. 4, dle níž plnění z neúčinného právního jednání náleží do dlužníkovy majetkové podstaty právní mocí rozsudku, kterým bylo vyhověno odpůřčí žalobě, doplnila větou druhou, dle níž tím není dotčeno právo insolvenčního správce v případě, že šlo o peněžité plnění nebo má jít o peněžitou náhradu za poskytnuté plnění, požadovat odpůřčí žalobou – vedle určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání – také toto peněžité plnění nebo peněžitou náhradu.⁴⁹ Současná zákonná úprava tak v zásadě odpovídá rakouskému pojetí insolvenční odporovatelnosti – odpůřčí žaloba bude obvykle obsahovat jak návrh na určení neúčinnosti zkracujícího právního jednání, tak požadavek na vydání ušlého majetku zpět do majetkové podstaty dlužníka.

⁴³ WIDHALM-BUDAK, 2013, op. cit., s. 24.

⁴⁴ KODEK, 2022, op. cit., s. 117.

⁴⁵ Z judikatury rakouského nejvyššího soudu (*Oberste Gerichtshof*) viz např. rozsudek ze dne 15. 5. 1991, sp. zn. 1 Ob 512, 513/91, nebo rozsudek ze dne 29. 3. 2017, sp. zn. 3 Ob 14/17f.

⁴⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 2. 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009.

⁴⁷ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 2. 2014, sp. zn. 29 Cdo 677/2011, anebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 10. 2016, sp. zn. 29 Cdo 4123/2014.

⁴⁸ K tomu podrobněji ŘEHÁČEK, O., VRBA, M. K některým otázkám spojeným s neúčinností právních úkonů podle insolvenčního zákona. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2013, roč. 21, č. 9, s. 306–308.

⁴⁹ Šlo o tzv. revizní novelu provedenou zákonem č. 294/2013 Sb. s účinností od 1. 1. 2014. Neexistuje však důvod, aby se novelizovaná úprava vztahovala jen na peněžitá, a nikoli na nepeněžitá plnění. Jde o příklad nepravé otevřené mezery v zákoně, kterou bude potřeba uzavřít analogií zákona. Viz LAVICKÝ, P. Interpretace a dotváření civilněprocesních předpisů. In: LAVICKÝ, P., DOBROVOLNÁ, E., DVOŘÁK, B. *Civilní právo procesní. Díl první*. 1. vyd. Brno: Česká společnost pro civilní právo procesní, 2023, s. 43–44.

Důležitý rozdíl je však v tom, že naše právní úprava výslovně znemožňuje, aby insolvenční správce odporoval zkracujícímu jednání jenom žalobou na plnění s tím, že soud by si odporovatelnost posoudil jako předběžnou otázku. Jak plyne ze shora citované druhé věty § 239 odst. 4 insolvenčního zákona, insolvenční správce může žalovat na plnění jen „vedle určení neúčinnosti“ dlužníkovy právního jednání, nikoli samostatně. Z pohledu výše provedeného srovnání s rakouskou či německou úpravou a praxí jde o naprosto raritní konstrukci, která vrací české insolvenční odpůřčí právo minimálně o století nazpět. Platí totiž – jak přesně popisuje Zdeněk Pulkrábek –, že výrok prohlášující neúčinnost zkracujícího jednání odpovídá věcně-právní teorii odpůřčího práva, jež je dnes v zahraničí všeobecně považována za překonanou. Naopak podle závazkové nebo ručebněprávní teorie má insolvenční odpůřčí žaloba zásadně směřovat toliko na vydání majetku do dlužníkovy majetkové podstaty. Vyslovení neúčinnosti právního jednání není vůbec potřeba.⁵⁰

Rakouská teorie a praxe, vycházející ze zastaralého znění § 27 insolvenčního řádu,⁵¹ který požaduje prohlášení zkracujícího jednání za neúčinné vůči dlužníkovým věřitelům, vyjadřuje svůj nynější příklon k závazkové teorii právě možností správce žalovat rovnou na plnění (kterou u nás před novelou přiznával správci Nejvyšší soud), přičemž *Georg Kodek* i přes jasné znění právní úpravy uvádí, že jakkoli se vedou spory o to, zda účelu odpůřčího práva více odpovídá závazková či ručebněprávní teorie, jisté je, že odpůřčí nárok nemá věcněprávní povahu.⁵² Z tohoto důvodu lze zřejmě – i přes znění naší novelizované právní úpravy – souhlasit s *Lukášem Hrušou*, jenž na řadě norem insolvenčního zákona názorně dokázal, že české pojetí insolvenční odporovatelnosti převážně odpovídá teorii ručebněprávní, příp. závazkové.⁵³ Fakt, že součástí odpůřčí žaloby bude muset být vždy návrh na prohlášení dlužníkovy zkracujícího jednání za neúčinné, přitom tomuto závěru vysloveně neodporuje, což lze nakonec vidět právě i na shora popsaném příkladu rakouské právní úpravy, nauky a praxe.⁵⁴ Přesto je třeba konstatovat, že zmiňovaná novela je jenom dalším důkazem inženýrského a nekoncepčního přístupu českého zákonodárce k tvorbě procesních norem, jehož jedinou myšlenkou je – velmi často scestná a jiným způsobem řešitelná – „praktická potřeba“.⁵⁵

⁵⁰ PULKRÁBEK, 2019, op. cit., s. 42. Uvedené samozřejmě platí pro případy, ve kterých jde o vydání ušlé věci (majetku) do majetkové podstaty. Naopak v případech, v nichž dlužník odporovatelným právním jednáním např. zatíží část svého majetku zástavním právem či postoupí svou pohledávku, se nelze výroku určujícímu neúčinnost takového jednání vyhnout. Srov. KODEK, 2022, op. cit., s. 117.

⁵¹ I přes rozsáhlou novelu z roku 2010, jež z řádu konkursního udělala řád insolvenční, odpovídá výše citované znění § 27 rakouského insolvenčního řádu doslovně § 27 konkursního řádu, jenž platil na základě císařského nařízení č. 337/1914 ř. z. i u nás, a podle něhož: „Právním jednáním, která byla předsevzata před prohlášením konkursu a týkají se jmění úpadcova, může býti podle ustanovení tohoto oddílu odporováno a mohou býti prohlášena vůči konkursním věřitelům za neúčinná.“ Jde proto o úpravu zcela odpovídající tehdy převažující věcné (věcně-právní) teorii odpůřčího práva.

⁵² KODEK, 2022, op. cit., s. 119.

⁵³ Viz HRUŠA, L. *Odporovatelnost v insolvenčním právu*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2020, s. 59–61.

⁵⁴ Opačně PULKRÁBEK, Z. *Posudek oponenta disertační práce*. Závěrečná práce: Lukáš Hruša: *Odporovatelnost v insolvenčním právu*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2020: „Jinými slovy, jestliže se autor přiklání k ručebněprávní teorii a zároveň se chce úzkostlivě držet textu zákona, dostává se do pastí.“

⁵⁵ LAVICKÝ, P., DVOŘÁK, B. *Pro futuro. Právní rozhledy*. C. H. Beck, 2015, roč. 23, č. 5, s. 156.

5 Předmět sporu v řízení o insolvenční odpůřci žalobě

Na základě výše uvedeného lze shrnout, že pokud dlužník zkrátí své budoucí insolvenční věřitele tím, že před zahájením insolvenčního řízení převede část svého majetku (nemovitost, auto nebo 150 000 Kč) do vlastnictví někoho jiného, může insolvenční správce takovému jednání odporovat žalobou, kterou se bude proti odpůrci domáhat jednak určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání, jednak vydání ušlého majetku do dlužníkovy majetkové podstaty, a nebude-li to možné, tak zaplacení odpovídající peněžité náhrady. Odpůřci žalobou tedy zpravidla uplatní dva procesní nároky zároveň – nárok na určení a nárok na plnění. Slovy zákona: vedle nároku na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání bude požadovat i dlužníkem poskytnuté plnění nebo jeho peněžitou náhradu.⁵⁶

Jde o typický příklad (objektivní) kumulace nároků, tedy situace, ve které žalobce zásadně již od počátku řízení uplatňuje žalobou několik samostatných procesních nároků.⁵⁷ To občanský soudní řád, jenž je na základě § 7 insolvenčního zákona podpůrně použitelný pro incidenční spory, výslovně předpokládá v § 112 odst. 2, podle kterého může soud jednotlivé žalobou uplatněné věci (procesní nároky) vyloučit k samostatnému řízení. Bylo by ovšem chybou se ve shora uvedeném smyslu domnívat, že jsou procesní nároky – jako jednotlivé předměty sporu – vymezeny toliko žalobním petitem (závěrečným žalobním návrhem).

Zatímco dříve se procesněprávní a civilistická nauka domnívala, že předmětem sporu je hmotněprávní nárok, tedy určité soukromé subjektivní právo, dnes již víme, že jde o výlučně procesní pojem, který je nutné naplnit výlučně procesním obsahem.⁵⁸ Platí proto, že předmětem sporu je tzv. procesní nárok (*prozessualer Anspruch*).⁵⁹ I přesto, že na způsob jeho vymezení byly v minulosti vysloveny rozličné názory,⁶⁰ se dnes panující část nauky a praxe domnívá, že procesní nárok – předmět sporu – se skládá jednak z předmětu procesního nároku, který je vyjádřen závěrečným žalobním návrhem (*Klageantrag*), jednak ze základu procesního nároku, který je tvořen skutkovými okolnostmi dané věci (*Klagegrund* nebo také *Sachverhalt*).⁶¹ Jinak řečeno, podle panující dvoučlenné procesní teorie je předmět sporu vymezen žalobním petitem, jímž se žalobce domáhá prohlášení konkrétního právního následku, a skutkovými okolnostmi, jejichž tvrzením žalobce „požadovaný právní následek odůvodňuje“.⁶²

⁵⁶ Viz již shora citovaná druhá věta § 239 odst. 4 insolvenčního zákona po tzv. revizní novele.

⁵⁷ DVORÁK, B. Vznik procesněprávního vztahu. In: LAVICKÝ, DOBROVOLNÁ, DVORÁK, 2023, op. cit., s. 83.

⁵⁸ ROSENBERG, L., SCHWAB, K. H., GOTTWALD, P. *Zivilprozessrecht*. 18. přepracované vyd. München: C. H. Beck, 2018, s. 552. DOI: <https://doi.org/10.17104/9783406746420>

⁵⁹ POHLMANN, P. *Zivilprozessrecht*. 5. vyd. München: C. H. Beck, 2022, s. 147 a 149. DOI: <https://doi.org/10.17104/9783406771675>

⁶⁰ K tomu podrobněji ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 552–556.

⁶¹ Srov. POHLMANN, 2022, op. cit., s. 150; ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 556. Rakouská právní nauka také vychází z dvoučlenné procesní teorie, žalobní návrh ale obvykle označuje jako žalobní žádost (*Klagebegehren*). Srov. KODEK, G. E. Der Streitgegenstand. In: KODEK, G. E., MAYR, P. G. *Zivilprozessrecht*. 5. vyd. Wien: Facultas, 2021, marg. 572; RECHBERGER, W. H. Der Streitgegenstand. In: RECHBERGER, W. H., SIMOTTA, D.-A. *Zivilprozessrecht*. 9. vyd. Wien: MANZ'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2017, marg. 440. Z domácí právní literatury srov. např. DVORÁK, 2008, op. cit., s. 89–90.

⁶² LAVICKÝ, P. Dispoziční zásada. In: LAVICKÝ, DOBROVOLNÁ, DVORÁK, 2023, op. cit., s. 48.

Dvoučlenné procesní teorii předmětu sporu odpovídá nejen naše zákonná úprava – žalobce musí podle § 79 odst. 1 občanského soudního řádu v žalobě vylíčit rozhodující skutečnosti (základ procesního nároku) a uvést, čeho se žalobou domáhá (předmět procesního nároku)⁶³ –, ale vychází z ní také recentní judikatura Nejvyššího soudu.⁶⁴ Objektivní kumulace potom ve vztahu k insolvenční odporovatelnosti neznámá nic jiného, než že správce uplatňuje odpůřčí žalobou jak samostatný procesní nárok na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání, tak samostatný procesní nárok na vydání ušlého majetku do dlužníkovy majetkové podstaty, přičemž oba tyto nároky mají samostatný skutkový základ. Právě vymezení skutkového základu procesního nároku je však (nejen u nás) předmětem vleklých doktrinárních a judikатурních sporů.

V rámci dvoučlenné procesní teorie předmětu sporu existují v zásadě dva způsoby, kterými lze určit skutkový základ procesního nároku. Podle teorie skutkového stavu zakládajícího právo (*Theorie vom „rechtserzeugenden“ Sachverhalt*) jsou základem každého procesního nároku skutečnosti, jež odpovídají znakům skutkové podstaty rozhodné normy, která má být použita na žalobcem tvrzený skutkový stav.⁶⁵ Okruh rozhodujících skutečností je proto určen skutkovou podstatou nárokové – hmotněprávní – normy. V minulosti se k této teorii přiklábila hlavně rakouská procesualistika⁶⁶ a u nás např. *Josef Macur*⁶⁷ nebo *Jiří Spáčil*.⁶⁸ Její výhodou totiž je, že skutkový základ procesního nároku ohraničuje zcela určitě – vždy je patrné, jaký skutek je předmětem sporu. Na druhou stranu však tento skutek ohraničuje až příliš úzce, což vede k problémům při tzv. ideální konkurenci nároků.⁶⁹

Jde o situaci, která tvoří (mimo jiné) jádro probírané věci a sporného rozsudku Nejvyššího soudu. Insolvenční správce se na základě smlouvy o zápůjčce (nebo i jen prostého převodu peněžních prostředků) domáhá vydání ušlého plnění do dlužníkovy majetkové podstaty, neboť má za to, že zkracující právní jednání je vůči věřitelům neúčinné. V průběhu řízení ale vyjde najevo, že je smlouva o zápůjčce neplatná, resp. že dlužník na žalovaného převáděl peněžní prostředky bez jakéhokoli důvodu. Neúčinné přitom může být jen platné (nezdánlivé) právní jednání.⁷⁰ Podle teorie znaků skutkové podstaty nárokové normy tudíž soud nemůže správci vyhovět, protože znaky skutkových podstat norem upravujících insolvenční

⁶³ Shodně MACUR, J. *Předmět sporu v civilním soudním řízení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2002, s. 38–39.

⁶⁴ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 14. 11. 2018, sp. zn. 30 Cdo 2289/2017, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 1. 2024, sp. zn. 23 Cdo 3124/2022, nebo usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 3. 2002, sp. zn. 22 Cdo 1646/2000.

⁶⁵ RECHBERGER, 2017, op. cit., marg. 441.

⁶⁶ Srov. KODEK, 2021, op. cit., marg. 573.

⁶⁷ MACUR, 2002, op. cit., s. 35–37.

⁶⁸ SPÁČIL, J. Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1995, roč. 3, č. 6, s. 222–224; a dále SPÁČIL, J. Ještě k identifikaci práva provedené žalobcem a ke změně žaloby na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení. *Právní rozhledy*. C. H. Beck, 1996, roč. 4, č. 5, s. 205–210.

⁶⁹ RECHBERGER, 2017, op. cit., marg. 441.

⁷⁰ K tomu blíže SPRINZ, P. Komentář k § 236. In: SPRINZ, P., JIRMÁSEK, T., ŘEHÁČEK, O., VRBA, M., ZOUBEK, H. a kol. *Insolvenční zákon. Komentář*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2019, marg. 3. Kriticky k této konstrukci PULKRÁBEK, 2019, op. cit., s. 43.

odporovatelnost se neshodují se znaky skutkových podstat norem upravujících bezdůvodné obohacení – jde o jiné předměty sporu. Soud, který je vázán žalobou, z tohoto důvodu nemůže zjištěný skutkový stav posoudit jako bezdůvodné obohacení a (nenavrhne-li správce její změnu) musí žalobu zamítnout.⁷¹ Takový závěr je však nepřijatelný. Na procesně vymezený předmět sporu nahlíží z hlediska materiálního práva a umožňuje žalobci, aby prostřednictvím svých skutkových tvrzení vnutil soudu vlastní právní kvalifikaci žalobou vymezeného skutku. Ta je ovšem výlučně věcí soudu – *iura novit curia*.

Současná rakouská procesualistika⁷² a judikatura⁷³ se proto postupně po německém vzoru⁷⁴ obrací k tzv. teorii životních skutkových okolností (*Theorie vom „Lebenssachverhalt“*), podle které je základ předmětu sporu vymezen faktickou jednotou skutkového děje. Skutkový základ procesního nároku se skládá ze všech skutečností, které k sobě přirozeně patří a vytváří společně podle všeobecného mínění jeden celek,⁷⁵ tj. určitý skutkový komplex. Jednota skutku tedy není posuzována podle znaků skutkových podstat právních norem, nýbrž podle životních měřítek a faktické (přirozené) souvislosti jednotlivých skutečností.⁷⁶ Petr Lavický v souvislosti s tím připomíná, že teorie faktické jednoty skutkového děje umožňuje posouzení jednoty skutku výlučně z hlediska skutečného (nenormativního) světa.⁷⁷ V něm je skutek vždy vymezen konkrétním jednáním nebo stavem, který může být předmětem právní kvalifikace jen zpětně (teprve následně), nikdy ne dopředu.⁷⁸ Hledisko normativního světa – hledisko znaků skutkové podstaty právní normy – je z tohoto důvodu koncepčně nesprávné a příliš zužující.

Teorie faktické jednoty skutkového děje navíc mnohem přesvědčivěji řeší případy ideální konkurence nároků. Převod peněžních prostředků z dlužníka na žalovaného je podle ní totiž jen jedním skutkem. Hodnocení, zda má být zcizený majetek vydán do dlužníkovy majetkové podstaty jako plnění z neúčinného právního jednání, nebo jako bezdůvodné obohacení, totiž nezakládá dva různé skutkové děje. Fakticky jde o jeden sled událostí. Správce tvrdí, že spolu dlužník a žalovaný právně jednali, dlužník na základě toho převedl na žalovaného část svého majetku, a tím zkrátíl své věřitele. Posouzení, že spolu oba právně jednali, že šlo o platné

⁷¹ Přízpusobeno z LAVICKÝ, P. Koncepční východiska změny žaloby. In: GEŠKOVÁ, K. (ed.) *Žalobné právo. Zborník z mezinárodního vědeckého kongresu Trnavské právnické dni 2020*. 1. vyd. Trnava: Právnická fakulta TU v Trnave, 2020, s. 140.

⁷² Viz BUCHEGGER, W. Streitgegenstand. In: BUCHEGGER, W., MARKOWETZ, K. *Grundriss des Zivilprozessrechts*. 2. vyd. Wien: Verlag Österreich, 2019, s. 237; KODEK, 2021, op. cit., marg. 573; nebo RECHBERGER, 2017, op. cit., marg. 442.

⁷³ Z judikatury *Oberste Gerichtshof* (OGH) viz např. rozsudek ze dne 26. 8. 2008, sp. zn. 4 Ob 80/08f, rozsudek ze dne 25. 9. 2015, sp. zn. 6 Ob 153/15s, nebo rozsudek ze dne 6. 4. 2006, sp. zn. 6 Ob 18/06z.

⁷⁴ Viz BECKER-EBERHARD, E. Vorbemerkungen zu § 253. In: KRÜGER, W., RAUSCHER, T. (eds.). *Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung. Band 1. § 1–354*. 6. vyd. München: C. H. Beck, 2020, marg. 33; ROSENBERG, SCHWAB, GÖTTWALD, 2018, op. cit., s. 556; nebo POHLMANN, 2022, op. cit., s. 150–151.

⁷⁵ RECHBERGER, 2017, op. cit., marg. 442.

⁷⁶ BECKER-EBERHARD, E. Vorbemerkungen zu § 253. In: KRÜGER, RAUSCHER, 2020, op. cit., marg. 33.

⁷⁷ LAVICKÝ, 2020, op. cit., s. 142. Blíže k rozdílu mezi světem skutečným a normativním srov. TVRDLÍK, 2024, op. cit., s. 434–451.

⁷⁸ DVORÁK, B. Komentář k § 79. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský soudní řád (§ 1 až 250l). Řízení sporné. Praktický komentář*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 319.

právní jednání, že byly splněny podmínky odporovatelnosti a právní jednání je z tohoto důvodu neúčinné, anebo naopak, že šlo o neplatné nebo nicotné právní jednání a obdržené plnění je tedy třeba vydat jako bezdůvodné obohacení, je přitom právním posouzením, jež nemůže na skutkovém ději vůbec nic změnit.⁷⁹ Rozdíl mezi oběma nároky na plnění spočívá toliko v jejich hmotněprávním důvodu, nikoli ve skutku, jenž se doopravdy stal. Soud proto může zjištěný skutkový stav posoudit i podle jiných právních norem než těch, z nichž vycházel žalobce, neboť pro procesně vymezený předmět sporu je hmotněprávní posouzení věci irelevantní – stále jde o jeden předmět sporu, tedy o jeden procesní nárok.⁸⁰

Této teorii odpovídá i naše ustálená rozhodovací praxe. Podle rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 23. 1. 2002, sp. zn. 25 Cdo 643/2000, rozhoduje-li soud o nároku na peněžité plnění, který vychází ze skutkových tvrzení, jež umožňují nárok posoudit po právní stránce i podle jiných norem, než navrhuje žalobce, popř. dovolují-li výsledky dokazování podřadit uplatněný nárok pod jinou hmotněprávní normu, než jaké se žalobce dovolává, je soud povinen nárok takto posoudit.⁸¹ Právní kvalifikace skutkových okolností, tj. právní důvod žaloby, není součástí vymezení předmětu sporu a žalobce ji ostatně ani není povinen v žalobě uvádět.⁸² Lze proto souhlasit s *Bohumilem Dvořákem*, že jen dvoučlenná procesní definice předmětu sporu ve variantě faktické jednoty skutku vyhovuje jednak zásadě *iura novit curia*, podle které je právní posouzení věci záležitostí soudu, jednak dispoziční a projednací zásadě, které vyžadují, aby sporné strany zahájily řízení, vymezily jeho předmět a vnesly do řízení rozhodné skutečnosti, avšak právní posouzení věci nechaly na soudu.⁸³

Podstatné je, že tento závěr platí i pro řízení o insolvenční odpůřčí žalobě. Z judikatury Nejvyššího soudu se podává, že pro posouzení rozsahu vázanosti insolvenční odpůřčí žalobou je rozhodné, jak insolvenční správce vymezil předmět sporu. Ten je určen jednak tvrzeními o rozhodujících skutečnostech, které správce vnesl do řízení, jednak žalobním návrhem, kterým se správce domáhá konkrétního právního následku. Posoudí-li soud zjištěný skutkový stav věci právně odlišně, např. tak, že obdržené peněžité plnění vyhodnotí jako bezdůvodné obohacení žalovaného pro absenci právního důvodu, nic mu nebrání v tom, aby zamítl žalobní petit na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání, ale zároveň vyhověl žalobnímu petitu na plnění a uložil žalovanému povinnost vydat obdržené plnění do majetkové podstaty dlužníka.⁸⁴ I z toho vyplývá, že jde o dva samostatné procesní

⁷⁹ Přízpůsobeno z LAVICKÝ, 2020, op. cit., s. 140–141.

⁸⁰ RECHBERGER, 2017, op. cit., marg. 451.

⁸¹ Srov. též usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 7. 2003, sp. zn. 25 Cdo 1934/2001, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 7. 2013, sp. zn. 33 Cdo 3205/2011, či rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 2015, sp. zn. 29 Cdo 2716/2013, a v nich citovanou judikaturu.

⁸² Shodně rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2023, sp. zn. 27 Cdo 3078/2022: „Právní kvalifikace uplatněného nároku (stipulace) není obligatorní náležitostí žaloby (srov. § 79 odst. 1 o. s. ř.), a je-li přesto v žalobě obsažena, není pro soud závazná; je povinností soudu (v duchu zásady ‚iura novit curia‘) vyhledat normu hmotného práva, jejíž znaky skutkové podstaty odpovídají zjištěnému skutkovému stavu věci, a uplatněný nárok posoudit podle této normy, bez zřetele na to, jaké právní posouzení věci prosazoval žalobce.“

⁸³ DVOŘÁK, 2008, op. cit., s. 92.

⁸⁴ Viz rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2018, sp. zn. 29 ICdo 19/2016, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 1. 9. 2020, sp. zn. 29 ICdo 93/2019, nebo rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 8. 2023, sp. zn. 29 ICdo 146/2022.

nároky – na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání a na plnění (vydání) ušlého majetku do dlužníkovy majetkové podstaty –, jež podle insolvenčního zákona mohou, ale nemusí být uplatněny společně.

Jestliže proto Vrchní soud v Praze dospívá v rámci posuzování překážky litispendence k závěru, že totožnost po sobě zahájených věcí je dána jenom tehdy, domáhá-li se insolvenční správce u okresního i krajského soudu shodně jak určení neúčinnosti právního jednání, tak vydání ušlého peněžitého plnění, jde o závěr, jenž spočívá na úplném nepochopení institutu předmětu sporu.⁸⁵ Jak bylo popsáno již shora, v případě insolvenční odpůřci žaloby jde podle platné právní úpravy o typický příklad kumulace nároků, tj. situace, v níž je předmětem řízení více samostatných procesních nároků (předmětů sporu). Procesní nároky jsou identické, jestliže tentýž právní následek, který žalobce vymezil žalobním petitem, vyplývá z téhož fakticky jednotného skutkového děje, který žalobce označil prostřednictvím svých skutkových tvrzení. Pro posouzení, zda je dána překážka věci zahájené, tudíž není významné, jak soud oba skutkové základy posoudí po právní stránce.⁸⁶ Musí proto platit, že jestliže insolvenční správce uplatní vůči odpůrci u okresního soudu nárok na vydání peněžitého plnění a poté totožný nárok uplatní i v odpůřci žalobě vedle nároku na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání, insolvenční soud musí řízení v části nároku na vydání zastavit pro překážku věci zahájené.⁸⁷ Mezi týmiž spornými stranami totiž nemohou být o tomtéž – o totožném procesním nároku (předmětu sporu) – vedena dvě řízení zároveň.⁸⁸

Uplatněním nároku na plnění vedle nároku na určení nedochází ke vzniku jakési jednotné insolvenční odpůřci žaloby, o níž psal v nadsázce Petr Smolík.⁸⁹ Oba nároky jsou sice v žalobě uplatněny vedle sebe, ale samostatně. Předmětem jednoho řízení je více procesních nároků, přičemž splnění procesních podmínek je třeba zkoumat u každého z nich zvlášť. Jednotnost insolvenční odpůřci žaloby je proto potřeba chápat ve zcela jiném smyslu – totiž z hlediska věcné příslušnosti.

⁸⁵ Viz usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 16. 9. 2021, č. j. 101 VSPH 644/2021-19 (67 INS 8486/2020, 74 ICm 1568/2021).

⁸⁶ Srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. 9. 2023, sp. zn. 23 Cdo 2058/2022.

⁸⁷ Shodně SPRINZ, P. Komentář k § 239. In: SPRINZ, JIRMÁSEK, ŘEHÁČEK, VRBA, ZOUBEK, 2019, op. cit., marg. 26.

⁸⁸ Nesprávný je také závěr usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 1. 2023, sp. zn. 29 ICdo 13/2022, dle něhož dokud není pravomocně rozhodnuta otázka, zda má být obdržené plnění vráceno do majetkové podstaty jako plnění, které odporovatelným právním jednáním ušlo z majetkové podstaty dlužníka, nelze rozhodnout, že v této části brání pokračování řízení o odpůřci žalobě překážka věci zahájené vyvolané dřívějším uplatněním nároku na vydání bezdůvodného obohacení z téhož skutku u okresního soudu. Nejvyšší soud v tomto rozhodnutí – v rozporu se svou předchozí judikaturou (srov. výše) – vymezuje základ nároku podle znaků skutkové podstaty nárokové normy a plete tak do procesně určeného předmětu sporu hmotněprávní aspekty, jež do něj nepatří. Otázka, z jakého právního důvodu bude žalovaný povinen vydat obdržené plnění do dlužníkovy majetkové podstaty, je pro posouzení litispendence bezvýznamná. Srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 7. 2003, sp. zn. 25 Cdo 1934/2001.

⁸⁹ SMOLÍK, P. Odporovatelnost právních jednání zkracujících věřitele dle občanského zákoníku a insolvenčního zákona – procesní aspekty. *Acta universitatis carolinae – iuridica*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2022, roč. 68, č. 2, s. 55. DOI: <https://doi.org/10.14712/23366478.2022.16>

6 Věcná příslušnost soudu k projednání a rozhodnutí insolvenčního odpůřčího sporu

Spor na základě insolvenční odpůřčí žaloby je incidenčním sporem, k jehož projednání a rozhodnutí v prvním stupni jsou podle § 7a písm. b) insolvenčního zákona věcně příslušné krajské soudy. Český zákonodárce zvolil řešení, jež je u nás zažité a jež projednání a rozhodnutí incidenčních sporů svěřuje insolvenčním soudům jako soudům prvního stupně – ostatně shodnou úpravu příslušnosti obsahoval také zákon o konkursu a vyrovnání, resp. občanský soudní řád ve znění platném před přijetím insolvenčního zákona.⁹⁰ Obdobně řeší otázku věcné příslušnosti v Rakousku. Dle § 43 odst. 5 rakouského insolvenčního řádu je k projednání a rozhodnutí odpůřčí žaloby výlučně věcně příslušný insolvenční soud (*Insolvenzgericht*), kterým je zásadně krajský soud (*Landesgericht*) a v případě oddlužení nepodnikající fyzické osoby okresní soud (*Bezirksgericht*).⁹¹ Naopak německý insolvenční řád, který v § 2 odst. 1 stanoví, že insolvenčním soudem je úřední soud (*Amtsgericht*), v jehož obvodu má sídlo zemský soud (*Landgericht*), neobsahuje žádnou úpravu věcné příslušnosti k řízení o odpůřčí žalobě, z čehož se dovozuje, že věcně příslušným je úřední nebo zemský soud podle obecných zásad pro určení věcné příslušnosti.⁹²

Zatímco u nás a v Rakousku je pro určení věcné příslušnosti rozhodující kritérium povahy věci (*ratione causae*), v Německu jsou odpůřčí spory rozděleny mezi úřední a zemské soudy podle kritéria hodnoty předmětu sporu (*ratione valoris*).⁹³ Úřední soudy jsou podle § 23 odst. 1 *Gerichtsverfassungsgesetz* věcně příslušné k řízení o odpůřčí žalobě upravené v insolvenčním řádu, jestliže hodnota předmětu sporu nepřevyšuje částku 5 000 €. Zemské soudy jsou naopak příslušné, jestliže hodnota předmětu sporu tuto částku převyšuje. Vymezení předmětu sporu se však promítá i do kritéria povahy věci.⁹⁴ Podle něj se totiž věcná příslušnost dělí mezi soudy různých článků soudní soustavy v závislosti na povaze uplatněného procesního nároku (předmětu sporu).⁹⁵

Jak bylo přitom uvedeno již výše, předmět sporu je v moderní procesualistice definován výlučně procesně, tj. hmotné právo nemá na jeho určení vůbec žádný vliv. Vymezen je jen žalobním návrhem a fakticky jednotným skutkovým dějem, ze kterého žalobce vyvozuje požadovaný právní následek (tzv. dvoučlenné pojetí předmětu sporu ve variantě faktické jednoty

⁹⁰ Viz stanovisko občanskoprávního a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ze dne 13. 6. 2007, sp. zn. Opjn 8/2006: „*Spory z odpůřčích žalob podle § 16 zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání, podaných za trvání konkursu na majetek úpadce (dlužníka) správcem konkursní podstaty nebo některým z konkursních věřitelů, jsou spory vyvolanými konkursem (incidenčními spory). K projednání a rozhodnutí těchto sporů je proto podle ustanovení § 9 odst. 3 písm. t) o. s. ř. v prvním stupni věcně příslušný krajský soud.*“

⁹¹ KODEK, 2022, op. cit., s. 35 a 118; WIDHALM-BUDAK, 2013, op. cit., s. 23–24.

⁹² HUBER, M. Die Geltendmachung der Anfechtung. In: GOTTWALD, HAAS, 2020, op. cit., marg. 31.

⁹³ K těmto kritériím blíže LAVICKÝ, P. Věcná příslušnost. In: LAVICKÝ, DOBROVOLNÁ, DVOŘÁK, 2023, op. cit., s. 106–108.

⁹⁴ ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 210.

⁹⁵ ŠÍNOVÁ, R. Věcná příslušnost. In: ŠÍNOVÁ, R., HAMULÁKOVÁ, K. a kol. *Civilní proces. Obecná část a sporné řízení*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 53. Předmět sporu je konec konců synonymem nejen pro (procesní) nárok, ale i věc (samu). Srov. POHLMANN, 2022, op. cit., s. 147.

skutku). To znamená, že soud by měl věcnou příslušnost posuzovat výlučně na základě těchto dvou prvků, a neměl by žalobní skutková tvrzení hodnotit z hlediska hmotného práva. Tak tomu bude v případech sporů o určení nezákonnosti stávky či výluky, sporů o zrušení rozhodnutí rozhodce o plnění závazků z kolektivní smlouvy, sporů z obchodů na komunitní burze, sporů týkajících se cizího státu či osob požívajících diplomatických imunit a výsad, nebo ve věcech ochrany názvu a pověsti právnické osoby, jež mají být podle § 9 odst. 2 občanského soudního řádu projednány a rozhodnuty krajským soudem. V těchto věcech bude moci soud už jenom na základě žalobního petitu a žalobních tvrzení posoudit, zda je, nebo není věcně příslušný k jejich projednání, přičemž shodně tomu bude u většiny procesních nároků. Může se ale stát – jakkoli je to z hlediska procesního vymezení předmětu sporu nežádoucí a nesprávné –, že zákonodárce jako diferenciativní kritérium zvolí (hmotně)právní povahu uplatněného nároku (*Rechtsnatur des Anspruchs*).

Je-li věcná příslušnost určena hmotněprávní povahou předmětu sporu, musí soud na základě žalobního petitu a žalobních tvrzení posoudit, jak má být uplatněný nárok právně kvalifikován (i zde platí, že právní kvalifikace žalobce je irelevantní).⁹⁶ Problém je ovšem v tom, že soud zjišťuje existenci a právní povahu nároku až v rámci rozhodování o věci samé, tj. až na samém konci prvostupňového řízení. Příslušnost soudu by tedy bylo možné posoudit až spolu s rozhodnutím o důvodnosti žaloby, neboť obojí by záviselo na prokázání tzv. dvojnásobně relevantních skutečností (*doppelrelevante Tatsachen*).⁹⁷ Takové řešení však nepřipadá v úvahu nejenom z hlediska zásady procesní ekonomie, ale rovněž z hlediska práva na zákonný soud a zákonného soudce. Jednoduše není možné, aby se až na konci řízení zjistilo, zda byl soud ve věci věcně příslušný.

Příslušnost musí být prokázána dříve, než soud věc projedná a rozhodne.⁹⁸ Německá nauka proto uzavírá, že v případech, ve kterých je příslušnost stanovena hmotněprávní povahou nároku, jsou rozhodným podkladem pro zkoumání věcné příslušnosti skutková tvrzení obsažená v žalobě. Ta se pouze pro tento účel považují za pravdivá, přičemž jejich popření ze strany žalovaného nemá zásadně žádný význam (výjimkou je pouze zřejmá nepravdivost žalobních tvrzení). Pro posouzení věcné příslušnosti proto stačí, pokud právní povaha nároku plyne ze skutkových tvrzení, jež žalobce vykládá v žalobě. Smyslem je přitom zjednodušení a urychlení věcného vyřešení sporu.⁹⁹ Platí, že soud je věcně příslušný k projednání a rozhodnutí sporné věci, jestliže je možné uplatněný procesní nárok právně kvalifikovat v souladu s pravidly stanovujícími věcnou příslušnost na základě skutkových tvrzení předložených žalobcem v žalobě.¹⁰⁰ Ukáže-li se v průběhu řízení, že žalobní tvrzení nebyla

⁹⁶ ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 210.

⁹⁷ LÜKE, W. *Zivilprozessrecht I. Erkenntnisverfahren und Europäisches Zivilverfahrensrecht*. 11. nově přepracované vyd. München: C. H. Beck, 2020, s. 100. Jde o skutečnosti, které zakládají jak příslušnost soudu, tak samotný materiální nárok (soukromé subjektivní právo).

⁹⁸ ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 210.

⁹⁹ WÖSTMANN, H. § 1 Sachliche Zuständigkeit. In: KRÜGER, RAUSCHER, 2020, op. cit., marg. 26.

¹⁰⁰ ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 196. Platí tedy, že zatímco v případech skutečností, jež zakládají obecnou a výlučnou místní příslušnost (např. místo bydliště žalovaného či umístění nemovitosti), tíží důkazní břemeno ohledně jejich prokázání žalobce, v případech skutečností rozhodných pro (hmotně)právní povahu nároku (tzv. dvojnásobně relevantní skutečnosti) naopak platí, že se tvrzení obsažená v žalobě považují pro účely posouzení příslušnosti za pravdivá. Srov. LÜKE, 2020, op. cit., s. 100.

pravdivá, na věcné příslušnosti soudu se nic nemění. Rozhodující jsou skutková tvrzení přednesená žalobcem v žalobě a právní posouzení, které lze na jejich základě učinit.¹⁰¹

Pokud proto ustálená judikatura Nejvyššího soudu spočívá na závěru, že věcná příslušnost soudu k projednání a rozhodnutí věci vyplývá v některých případech z právní kvalifikace skutku, jenž je předmětem žaloby,¹⁰² jde o závěr, který je hrubě nepřesný. Příslušnost – ať už věcná nebo místní daná na výběr – nemůže nikdy vyplývat z právního hodnocení skutku, protože to se může v průběhu řízení měnit, a příslušnost soudu musí být zjevná již od počátku řízení. Pro příslušnost proto není určující skutek (skutkový děj), nýbrž žalobní skutková tvrzení. Možnost, že soud v průběhu řízení zjistí skutkový stav věci odlišně, než jak ho líčila skutková tvrzení uvedená v žalobě, nehraje při posuzování (věcné) příslušnosti vůbec žádnou roli.¹⁰³ Lépe řečeno: skutečnosti rozhodné pro určení příslušnosti zkoumá soud výlučně ze skutkových tvrzení uvedených v žalobě – ostatně jiný pramen ani nemá v době zahájení řízení k dispozici.¹⁰⁴

Výše uvedené lze ukázat na příkladu věcné příslušnosti k projednání a rozhodnutí sporů z insolvenční odpůřci žaloby před účinností tzv. revizní novely insolvenčního zákona. Odpůřci žaloba mohla mít podle rozhodovací praxe podobu toliko žaloby na plnění, k jejímuž projednání a rozhodnutí byl (stejně jako dnes) věcně příslušný krajský soud. Žalobu na plnění z důvodu neúčinnosti právního jednání však prakticky nelze procesně rozeznat od žaloby na plnění z důvodu bezdůvodného obohacení, neboť se liší jen hmotněprávním důvodem, který je pro vymezení předmětu sporu podle teorie životních skutkových okolností nerozhodný.¹⁰⁵ Rozlišování věcné příslušnosti na základě kritéria právní povahy nároku tedy vyžadovalo, aby soud kvalifikoval žalobní skutková tvrzení z hlediska znaků skutkových podstat insolvenční odporovatelnosti a na základě toho rozhodl, zda jde o odpůřci žalobu, nebo o žalobu na plnění, k jejímuž projednání a rozhodnutí je věcně příslušný okresní soud. Pro posouzení věcné příslušnosti podle právní povahy nároku se tudíž neuplatnila teorie

¹⁰¹ Lze přitom odkázat na domácí judikaturu týkající se posuzování místní příslušnosti dané na výběr – srov. např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 19. 11. 2014, sp. zn. 32 Cdo 823/2014: „Rozhodující pro závěr, že žalobou je uplatněno právo na náhradu škody ve smyslu ustanovení § 87 odst. 1 písm. b) o. s. ř., je to, že právě na toto právo lze usuzovat ze žalobních tvrzení. Uplatněné právo pak vyplývá ze skutečností tvrzených v žalobě, pokud vyjadřují hmotně-právní předpoklady vzniku tohoto práva (vznik škody, protiprávní jednání, příčinnou souvislost).“

¹⁰² Viz usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 2. 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009, usnesení Nejvyššího soudu ze dne 18. 1. 2023, sp. zn. 29 ICdo 13/2022, nebo právě i sporný rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 3. 2021, sp. zn. 29 ICdo 21/2020.

¹⁰³ Věcná příslušnost soudu je založena (právní) povahou či hodnotou uplatněného procesního nároku, ne zjištěním skutkového stavu věci. Rozhodná jsou tedy jen žalobní tvrzení, a nikoli zjištěný skutkový stav. Ze stejného důvodu není relevantní ani popření žalobních tvrzení ze strany žalovaného. Srov. ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 210–211.

¹⁰⁴ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 9. 2020, sp. zn. 25 Cdo 2821/2020, a v něm citovanou judikaturu. Rozhodnutí se týká primárně místní příslušnosti dané na výběr, není ale důvod, aby se analogicky nevztahovalo i na posuzování věcné příslušnosti.

¹⁰⁵ Vymezení základu procesního nároku je pro oba hmotněprávní důvody totožné, jakkoli se budou žalobní tvrzení nepochybně lišit v závislosti na právním hodnocení žalobce. Jde o jeden fakticky souvislý skutkový děj. Německý nejvyšší spolkový soud proto judikuje, že insolvenční správce uplatňuje odpůřci žalobou předmět sporu, který je jednotný jak pro insolvenční odpůřci nároky, tak pro nároky z bezdůvodného obohacení. Viz např. rozsudek BGH ze dne 22. 11. 2018, sp. zn. IX ZR 14/18.

životních skutkových okolností, nýbrž teorie skutkového stavu zakládajícího právo (skutkových tvrzení zakládajících právo), kterou je nicméně jinak nutné – ze shora uvedených důvodů – odmítnout.

A právě to nám umožňuje naše platná právní úprava. Insolvenční zákon po tzv. revizní novele nejprve v § 7 písm. b) stanoví, že odpůřčí spory náleží do věcné příslušnosti insolvenčních soudů, aby poté v § 239 odst. 4 upřesnil, že odpůřčí žalobou se může insolvenční správce domáhat vedle určení neúčinnosti právního jednání též vydání ušlého plnění nebo zaplacení odpovídající peněžité náhrady. Jednotnost insolvenční odpůřčí žaloby tak spočívá v tom, že zákonodárce umožňuje, aby insolvenční správce v jejím rámci uplatnil i nárok na plnění, který by jinak podle teorie životních skutkových okolností a obecných zákonných zásad náležel do příslušnosti okresního, nikoli krajského soudu. Insolvenční zákon jinými slovy stanoví, že jestliže správce požaduje jednak určení neúčinnosti právního jednání dlužníka, jednak vydání ušlého plnění do dlužnickovy majetkové podstaty, jde o odpůřčí žalobu, ke které jsou věcně příslušné krajské (insolvenční) soudy.

Tvrdím proto, že věcná příslušnost je podle platné právní úpravy určena pro insolvenční odpůřčí spory povahou uplatněného procesního nároku, tj. žalobním návrhem a žalobními tvrzeními, jejichž právní kvalifikace je pro určení příslušnosti bez významu. Rozhodující je to, zda insolvenční správce uplatňuje žalobou procesní nárok na vyslovení neúčinnosti právního jednání dlužníka. Pokud ano, insolvenční soud je věcně příslušný projednat a rozhodnout s tímto návrhem spojený procesní nárok na plnění, k němuž by jinak byl věcně příslušný okresní soud. (Případný rozpor mezi žalobním petitem a žalobními tvrzeními, tedy kdyby např. správce sice navrhoval vyslovit neúčinnost, ale zároveň by tvrdil, že k žádnému právnímu jednání nedošlo, by potom bylo třeba řešit postupem podle § 43 občanského soudního řádu.)¹⁰⁶

Můžeme tak shrnout, že krajský (insolvenční) soud je k okamžiku zahájení řízení věcně příslušný k projednání a rozhodnutí sporu na základě odpůřčí žaloby, která podle insolvenčního zákona může obsahovat nejen nárok na určení neúčinnosti dlužnickova právního jednání, ale i nárok na vydání ušlého plnění do majetkové podstaty, jehož skutečný hmotně-právní důvod je pro posouzení věcné příslušnosti irelevantní.

7 Trvání věcné příslušnosti – perpetuatio fori (trvání fóra)¹⁰⁷

Zbývá vyřešit otázku, zda a za jakých podmínek se může příslušnost soudu, která byla dána na počátku řízení, v jeho průběhu změnit. Jinými slovy, musíme se ptát, zda se věcně příslušný soud může v průběhu řízení stát soudem nepřislušným k projednání a rozhodnutí věci.

¹⁰⁶ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 12. 1. 2010, sp. zn. 21 Cdo 3302/2008: „*Neurčitý je tzv. žalobní petit nejen tehdy, není-li možné ze žaloby vůbec dovodit, o čem má soud jednat a rozhodnout, ale i v případě, že sice obsahuje přesné a úplné údaje, avšak jsou v logickém rozporu s vylicenými rozhodujícími skutečnostmi.*“

¹⁰⁷ POHLMANN, 2022, op. cit., s. 75.

Předně je nutné si uvědomit, že věcná příslušnost je obecnou absolutní procesní podmínkou.¹⁰⁸ Soud je proto povinen zkoumat její existenci kdykoli za řízení, čemuž odpovídá úprava § 104a odst. 1 občanského soudního řádu. To ale neznamená, že by snad soud posuzoval splnění předpokladů věcné příslušnosti k okamžiku jejího zkoumání, tj. podle stavu, který v té době zrovna platí. Ustanovení je naopak třeba vykládat společně s druhou větou § 11 odst. 1 občanského soudního řádu, podle které jsou pro určení věcné a místní příslušnosti až do skončení řízení rozhodné okolnosti, které tu jsou v době jeho zahájení.

V mezinárodním srovnání nejde o nijak ojedinělou úpravu.¹⁰⁹ Vyjadřuje totiž obecnou civilněprocesní zásadu, podle které je pro příslušnost soudu rozhodující okamžik zahájení řízení. Byl-li soud příslušný k projednání a rozhodnutí věci v okamžiku zahájení řízení, zůstává už příslušným až do skončení řízení, i když se skutečnosti, jež jeho příslušnost založily, v průběhu řízení změny. Říkáme, že příslušnost soudu trvá (*perpetuatio fori*).¹¹⁰ Pro její zkoumání není rozhodný stav v době vyhlášení (vydání) rozhodnutí, nýbrž v době, kdy bylo řízení zahájeno,¹¹¹ což platí pro trvání nejen místní, ale též věcné příslušnosti (*Fortdauer der sachlichen Zuständigkeit*).¹¹²

Věcná příslušnost přitom trvá jak v případech, kdy byla stanovena hodnotou předmětu sporu, tak v případech, v nichž byla založena (právní) povahou věci. Je-li tedy např. v Německu věcná příslušnost k odpůřčímu sporu závislá na tom, zda hodnota jeho předmětu přesáhne částku 5 000 €, zůstává zemský soud věcně příslušným i tehdy, zjistí-li se v průběhu řízení, že hodnota předmětu sporu je ve skutečnosti nižší.¹¹³

Obdobně, přestane-li žalovaný v průběhu řízení požívat diplomatických imunit či výsad, které založily věcnou příslušnost krajského soudu podle § 9 odst. 2 písm. c) občanského soudního řádu, neznamená to, že by krajský soud přestal být příslušným k projednání a rozhodnutí věci.¹¹⁴ Shodně je tomu také u sporů mezi obchodními korporacemi, jejich společníky či členy ve smyslu § 9 odst. 2 písm. f) občanského soudního řádu. Přestane-li být žalovaný v průběhu řízení společníkem nebo členem obchodní korporace, věc přesto projedná a rozhodne krajský soud, jenž v ní byl od počátku věcně příslušný. Rozhodující je toliko povaha věci k okamžiku zahájení řízení, tj. v době doručení žaloby soudu.

¹⁰⁸ K tomu blíže DOBROVOLNÁ, E. Procesní podmínky. In: LAVICKÝ, DOBROVOLNÁ, DVOŘÁK, 2023, op. cit., s. 212–215.

¹⁰⁹ Srov. § 29 rakouské *Jurisdiktionsnorm*, § 261 odst. 3 německého civilního řádu soudního či § 36 odst. 2 civilního sporového pořádku.

¹¹⁰ HORA, V. *Československé civilní právo procesní. Díl I.* Reprint původního vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2010, s. 106.

¹¹¹ WINTEROVÁ, A. Komentář k § 11. In: HANDL, V., RUBEŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář. Díl I.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1985, s. 140.

¹¹² BECKER-EBERHARD, E. § 261 Rechtshängigkeit. In: KRÜGER, RAUSCHER, 2020, op. cit., marg. 83.

¹¹³ POHLMANN, 2022, op. cit., s. 75. Věcná příslušnost zemského soudu trvá také v případě, že žalobce vezme žalobu částečně zpět a hodnota předmětu sporu v důsledku toho klesne pod částku 5 000 €. Viz FOERSTE, U. § 261 Rechtshängigkeit. In: MUSIELAK, H.-J., VOIT, W. (eds.). *Zivilprozessordnung. Kommentar.* 20. nově přepracované vyd. München: Franz Vahlen, 2023, marg. 14.

¹¹⁴ LAVICKÝ, P. Věcná příslušnost. In: LAVICKÝ, DOBROVOLNÁ, DVOŘÁK, 2023, op. cit., s. 109.

Složitější je aplikace zásady *perpetuatio fori* v těch případech, v nichž je věcná příslušnost určena právní povahou uplatněného procesního nároku. Jak bylo uvedeno již shora, věcná příslušnost soudu někdy závisí na existenci skutečností, jež jsou relevantní rovněž pro rozhodnutí ve věci samé (tzv. dvojnásobně relevantní skutečnosti). Soud proto při zkoumání příslušnosti vychází ze skutkových tvrzení uvedených v žalobě, jež se pro tento účel považují za pravdivá.¹¹⁵ Platí, že soud je příslušný, jestliže z žalobních tvrzení bez dalšího plyne hmotněprávní povaha nároku, pro kterou je věcná příslušnost stanovena.¹¹⁶ Ukáže-li se potom v průběhu řízení, že skutková tvrzení žalobce neodpovídala skutkovému stavu věci, soud žalobu meritorně zamítne.¹¹⁷ Lze tedy shrnout, že věcná příslušnost trvá také v těchto případech. Soud věc projedná a rozhodne i tehdy, prokáže-li se ještě před rozhodnutím ve věci (po provedeném dokazování), že zákonné podmínky příslušnosti fakticky nebyly v době zahájení řízení dány.¹¹⁸ Věcná příslušnost totiž plyne z žalobních tvrzení a jejich právního posouzení, přičemž je-li těmito prvky založena v okamžiku zahájení řízení, není již logicky následně dotčena odlišnými skutkovými zjištěními ani na jejich základě učiněnou (odlišnou) hmotněprávní kvalifikací věci.

Ustanovení § 104a odst. 1 občanského soudního řádu, podle kterého soud zkoumá věcnou příslušnost kdykoli za řízení, je potřeba na základě shora uvedeného vykládat tak, že soud kdykoli během řízení zkoumá, zda byla jeho věcná příslušnost dána v okamžiku zahájení řízení. Pokud tomu tak bylo, uplatní se pro celý zbytek řízení zásada trvání příslušnosti podle druhé věty § 11 odst. 1 občanského soudního řádu, již přitom nelze primitivně *a contrario* interpretovat tak, že by snad pro určení věcné příslušnosti byla rozhodná změna právního posouzení učiněná v průběhu řízení. O tom, který logický argument má být použit, totiž rozhoduje účel právní normy.¹¹⁹ Smyslem úpravy trvání příslušnosti je jednak úspora nákladů sporných stran, jednak zabránění tomu, aby byly věci postupovány jiným (než původně příslušným) soudům, které by se jimi musely zabývat znovu od začátku, tj. úspora nákladů státu.¹²⁰ Jednodušeji vyjádřeno, trvání příslušnosti je projevem principu procesní ekonomie v nejširším možném slova smyslu,¹²¹ protože v neposlední řadě přispívá též k přiměřené délce řízení. Výjimky ze zásady *perpetuatio fori* tudíž musí být výslovně stanoveny zákonem,¹²² přičemž změna právní kvalifikace věci nemůže být nikdy důvodem změny určení věcné příslušnosti soudu, neboť právní posouzení je pro vymezení hodnoty předmětu sporu

¹¹⁵ Shodně ostatně již HORA, 2010 (původní vydání je z roku 1934), op. cit., s. 109.

¹¹⁶ LÜKE, 2020, op. cit., s. 100; shodně ROSENBERG, SCHWAB, GOTTWALD, 2018, op. cit., s. 210.

¹¹⁷ GROLIMUND, P. Sachliche Zustandigkeit. In: STAEHELIN, A., STAEHELIN, D., GROLIMUND, P. *Zivilprozessrecht*. 3. vyd. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2019, s. 85.

¹¹⁸ Jen tehdy, jsou-li žalobní tvrzení evidentně nepravdivá nebo má-li soud za to, že jde ze strany žalobce o uzurpaci příslušnosti, musí být již na začátku řízení provedeno dokazování k prokázání předpokladů věcné příslušnosti. Viz GROLIMUND, 2019, op. cit., s. 85.

¹¹⁹ Na to v kontextu civilního procesu poukazuje především Petr Lavický. Viz LAVICKÝ, P. Interpretace a dotváření civilněprocesních předpisů. In: LAVICKÝ, DOBROVOLNÁ, DVOŘÁK, 2023, op. cit., s. 44.

¹²⁰ LÜKE, 2020, op. cit., s. 167.

¹²¹ POHLMANN, 2022, op. cit., s. 75.

¹²² U nás jsou tyto výjimky upraveny jen pro změnu místní příslušnosti (srov. § 12 občanského soudního řádu či § 5 zákona o zvláštních řízeních soudních).

či povahy procesního nároku zcela bez významu. Stejně tak v případech, v nichž je věcná příslušnost závislá na právní povaze předmětu sporu, není zjištění skutkového stavu věci nebo následná odlišná právní kvalifikace věci soudem důvodem pro věcnou nepřislušnost soudu, jenž byl ve věci v okamžiku zahájení řízení příslušný. Splnění předpokladů věcné příslušnosti se totiž i zde posuzuje na základě skutkových tvrzení obsažených v žalobě, nikoli na základě skutkového stavu, který je nakonec v řízení zjištěn.

Ustanovení § 11 odst. 1 věty druhé občanského soudního řádu ostatně neříká, že by pro určení věcné a místní příslušnosti byly až do skončení řízení rozhodné skutkové okolnosti věci, které byly skutečně dány (existovaly) v době zahájení řízení, nýbrž prostě jen uvádí, že rozhodné jsou okolnosti, které tu jsou v době zahájení řízení.

Vše shora uvedené lze nakonec vysvětlit tím, že pro určení příslušnosti soudu je rozhodný uplatněný procesní nárok, který je vymezen toliko žalobním návrhem a fakticky jednotným skutkovým dějem, ze kterého žalobce vyvozuje požadovaný právní následek. V okamžiku zahájení řízení, ke kterému se příslušnost soudu posuzuje, je ale procesní nárok logicky představován pouze žalobním návrhem a žalobními tvrzeními o skutkovém ději. Při určení věcné příslušnosti je proto nutné vycházet pouze z těchto dvou prvků (příp. též z právní kvalifikace žalobních tvrzení v případě příslušnosti závislé na právní povaze uplatněného procesního nároku). Jinak platí, že nemění-li se uplatněný procesní nárok (předmět sporu), nemění se ani věcná příslušnost soudu.¹²³

8 Řešení

Je-li předmět sporu vymezen výlučně procesně, tj. žalobním návrhem a fakticky jednotným skutkovým dějem, který žalobce označí prostřednictvím žalobních tvrzení, je evidentní, že insolvenční správce uplatňuje odpůřčí žalobou vedle nároku na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání též nárok na plnění, jenž je jednotný jak pro hmotněprávní nároky z insolvenční odporovatelnosti, tak pro hmotněprávní nároky z bezdůvodného obohacení, protože ty se liší jen materiálním důvodem, který je pro procesně pojatý předmět sporu irelevantní.

Insolvenční zákon v § 7a písm. b) stanoví, že krajské (insolvenční) soudy rozhodují jako soudy prvního stupně v incidenčních sporech, přičemž incidenčními spory jsou podle § 159 odst. 1 písm. d) téhož zákona spory na základě odpůřčí žaloby. Podle § 239 odst. 4 věty druhé insolvenčního zákona pak platí, že insolvenční správce je oprávněn požadovat odpůřčí žalobou vedle určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání i vydání ušlého plnění nebo zaplacení peněžitě náhrady za toto plnění.

Z toho se podává, že krajské (insolvenční) soudy jsou v okamžiku zahájení řízení věcně příslušné k projednání a rozhodnutí sporů na základě odpůřčí žaloby, jíž se insolvenční správce

¹²³ Srov. BECKER-EBERHARD, E. § 261 Rechtshängigkeit. In: KRÜGER, RAUSCHER, 2020, op. cit., marg. 81. Je ale třeba myslet na to, že změna předmětu sporu je (u nás) často omezena příslušností soudu. Viz např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 2. 2014, sp. zn. 29 Cdo 2296/2013: „Ustanovení § 95 odst. 2 věty první o. s. ř. brání tomu, aby okresní soud připustil změnu žaloby, jestliže by k projednání a rozhodnutí zmíněné žaloby byl (podle ustanovení upravujících věcnou příslušnost, zejména § 9 o. s. ř.) v prvním stupni věcně příslušný krajský soud.“

domáhá jednak vyslovení neúčinnosti zkracujícího právního jednání insolvenčního dlužníka, jednak vydání ušlého majetku (či zaplacení odpovídající peněžité náhrady) do dlužníkovy majetkové podstaty. (Rozumí se samo sebou, že správce bude typicky tvrdit, že dlužník na žalovaného převedl část majetku a tím zkrátí své věřitele, tj. označí určitý souvislý skutkový děj a zároveň vlastně spoluurčí příslušnost krajského soudu k projednání a rozhodnutí sporu z odpůřčí žaloby.)¹²⁴

Jestliže je v okamžiku zahájení řízení dána příslušnost soudu k projednání a rozhodnutí obou nároků, nemůže se tato příslušnost změnit jen z toho důvodu, že soud posoudí jejich základ odlišně, než jak se jevil na počátku řízení, resp. z toho důvodu, že soud žalobu v části na určení neúčinnosti dlužníkovy právního jednání zamítne. Věcná příslušnost krajského soudu trvá, tj. byla-li dána v okamžiku zahájení řízení, nemá na ni následná změna okolností rozhodných pro určení příslušnosti žádný vliv. Jinými slovy, nepatří-li věc do příslušnosti okresního soudu na začátku řízení, nemůže tam patřit ani v okamžiku, kdy soud uzavře, že dlužník žalovanému plnil na základě neplatného právního jednání nebo zcela bez právního důvodu. Okolností, která je zde v době zahájení řízení a která zároveň brání tomu, aby byla věc postoupena jinému soudu, je právě uplatnění nároku na plnění vedle nároku na určení neúčinnosti právního jednání insolvenčního dlužníka ve smyslu druhé věty § 239 odst. 4 insolvenčního zákona.

Závěr

Právní názor Nejvyššího soudu, který popírá zásadu trvání příslušnosti, není správný.

Rozhodnutí, jež na něm spočívají a jež byla rozebrána v tomto textu – tj. rozsudek ze dne 31. 3. 2021, sp. zn. 29 ICdo 21/2020, rozsudek ze dne 28. 2. 2018, sp. zn. 29 ICdo 19/2016, a usnesení ze dne 9. 2. 2011, sp. zn. 31 Cdo 365/2009 –, jsou postavena na neznalosti a nepochopení nejen teorie civilního procesu, ale také platné procesněprávní úpravy. Závěr, že změna právního posouzení věci (event. zamítnutí jednoho ze samostatných nároků) může mít v průběhu řízení vliv na stanovení věcné příslušnosti soudu, nedává v rámci výše uvedených závěrů (z hlediska zásady *perpetuatio fori* a procesního vymezení předmětu sporu) prakticky vůbec žádný smysl. Tomu potom odpovídá ne-kvalita odůvodnění citovaných rozhodnutí. Osamělá meditace nad doslovně nebo vlastními slovy přepsaným zákonem může být pro někoho jistě fascinující, ke správnému výsledku ovšem nevede.

¹²⁴ Jakkoli ta plyne již z faktu, že je nárok na plnění uplatněn vedle nároku na určení neúčinnosti (§ 239 odst. 4 insolvenčního zákona).